СРПСКА ГРАМАТИКА

ЗА

НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ

У

КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

ТРЕЋИ ДЕО

НАУКА О ОБЛИЦИМА

По Ђ. Даничићу и Ф. Миклошићу

САСТАВИО

Стојан Новаковић

У БЕОГРАДУ

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1879

Цена 60 пара дин.

СРПСКА ГРАМАТИКА

ЗА

НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ И РЕАЛКЕ

У

КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ

ТРЕЋИ ДЕО

НАУКА О ОБЛИЦИМА

По Ђ. Даничићу и Ф. Миклошићу

САСТАВИО

Стојан Новаковић

У БЕОГРАДУ

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

1879

Преглед.

ДРУГА ПОЛОВИНА

НАУКА О ОБЛИЦИМА ГЛАГОЛА.

1.

Подела науке о облицима.

У науци о облицима излаже се, какве облике имају речи, које се у језику јављају у променљивим облицима. Те су речи: *именице*, *придеви*, *бројеви*, *заменице* и *глаголи*.

И по своме значењу и по разлици својих облика тих пет врста речи деле се на *имена* и *глаголе*.

У *имена* се рачунају *именице*, *придеви*, *бројеви* и *заменице* за то, што су све четири те врсте речи *име* нечему; — *глаголи* су засебна врста речи, које значе некакву радњу или бивање. По томе се и *наука о облицима* дели на две главне половине: *прва* излаже *науку о облицима имена*, друга *науку о облицима глагола*.

ПРВА ПОЛОВИНА.

Наука о облицима имена̑.

2.

Једнима (двојина) и множина.

У облицима имена̑ разликује се сад *једнина* и *множина*. Облик у једнини значи увек само једно лице, ствар или предмет; облик у множини значи увек два или више лица, ствари или предмета. Тако: *јелен*, *јелена*, *јелене*, *јеленом*; *риба*, *рибе*, *рибу*, *рибом* — облици су једнине;

а напротив: *јелени*, *је̏ле̄на*, *јеленима*, *јелене*; *рибе*, *ри̏ба̄*, *рибама*, *рибе* — облици су множине.

У старо време језик је наш разликовао још и двојину, и тада су били особени облици не само за *једнину*, кад је реч о једноме, и не само за *множину*, кад је реч о троме или о више њих: него и **за двојину**, кад је реч о *двоме*. Речи *очи* и *уши* и данас имају облике те старе двојине, а неки се облици двојине и сад говоре уз бројеве *два*, *оба*, *три*, *четири* (нпр.: *два голуба*, *три сокола* и т. д.) или у значењу множине, као што ће се на своме месту видети.

3.

Падежи и родови.

И у *једнини* и у *множини* облици су имена̑ међу собом различити тако, да српски језик има својих *седам* особених облика за једнину, а *седам* за множину. Ови облици зову се падежи.

Пошто се сва имена још деле по родовима, а велики део њих може имати и сва три рода, то падежи једнине и множине могу још бити различити по родовима. Тако нпр. први падеж једнине од *леп*, гласи *ле́п*, *ле́па* *ле́по* у једнини, и *ле́пи*, *ле́пе*, *ле́па* у множини, према мушком, женском и средњем роду.

Иначе падежи значе увек једно исто, ма се у ком броју или роду налазили. Осим по облику они се у реченицама могу разазнавати и питањем. Тако:

Први падеж се тражи питањем *ко* или *што*, нпр.: *Ружа* цвета. — *Сунце* греје. — *Ливаде* се зелене. — *Киша* пада. — *Свет* је *велики*. — *Земља* је *округла*.

Други падеж се тражи питањем *чиј*, *кога* или *чега*, нпр.: Виноград је *Лутице Богдана*. — Литра *злата*. — Товар *жита*. — Зидање *Раванице*. — Нагледао се *света*.

Трећи падеж се тражи питањем *коме* или *чему*, нпр.: Гони Марка *бијелу Звечану.* — *Себи* ореш, *себи* сејеш, *себи* влачиш, *себи* ћеш и жети. — Служи *цару.* — Рука *руци* суди. —

Четврти падеж показује највише предмет, на коме се врши радња глаголска, и тражи се питањем *кога* или *шта*, нпр.: Градим *кућу.* — Копа *јаму.* — Гони *Турке.*

Пети падеж је облик којим се зове, нпр.: *Мили Боже*, на свему ти хвала. — Иди к мраву, те се научи, *о лењивче!*

Шести падеж се тражи питањем *ким* или *чим*, нпр.: Пише се *руком* и *пером.* — Умиј мене *студеном водицом.* — Тица лети *крилима.*

Седми падеж се тражи питањем *где* и обично је с предлогом испред себе, нпр.: *На кули.* — *У граду.* — *О клину.* — *По планини.* — *При брегу*, и т. д.

4.

Основе и наставци у облика.

Основа су свакога облика они гласови. који у мењању облика главно значење речи држе, и понајвише се не мењају; *наставци* су пак гласови на крају рèчи, којима реч свој облик промењује, и тиме једнину, множину или падеже показује. Наставци за облике никад значења речи не мењају. Нпр.: сјајн**а** звезд**а**, сјајн**ој** звезд**и**, сјајн**у** звезд**у**, сјајн**ом** звезд**ом**; сјајн**е** звезд**е**, сјајн**им** звезд**ама**; јарк**о** сунц**е**, јарк**ога** сунц**а**, јарк**оме** сунц**у**,итд.

5.

Како се дели промена имена.

Промена имена дели се управо на два главна дела, на *промену именица* и *промену заменица*, пошто се само именице и заменице по својим особитим наставцима ме-

њају: али ће се лакшега ради прегледа промена имена у овој књизи прегледати у три главна одсека, и они су:

1. Промена именица,
2. Промена заменица,
3. Промена придева.

Промена придева, као што ће се на свом месту видети, није никаква засебна промена, него је састављена из промене именица и заменица; бројеви су пак само *по значењу* особита врста речи, а *по граматичкој форми* или су именице (нпр.: *двојица*, *тројица*. *пет*, *десет*, *стотина*, *тисућа* итд.) или придеви (*пети*, *десети* итд.) или заменице (*један*, *два*, *оба*, *три*, *четири*, *двоје* итд.) па се према својој граматичкој форми и мењају.

I.

Промена именица.

6.

Према наставцима, којима данас облици именица у српском језику постају, промена се именица може поделити на овнх пет врста:

I. Именице мушкога рода без наставка у првоме падежу, заједно с особним именицама истога рода с наставком **о** или **е** у првоме падежу једнине. Обрасци: 1. *јелен*, 2. *орач*, 3. *Мирк*-о, *Милој*-е.

II. Именице средњега рода с наставком **о** или **е** у првоме падежу једнине. Обрасци: 1. *сел*-о, 2. *пољ*-е.

III. Именице женскога рода с наставком **а** у првоме падежу једнине. Образац: *жен*-а.

IV. Именице женскога рода без наставка у првоме падежу једнине. Обрасци: 1. *ствар*, 2. *кћи*, *мати*.

V. Именице средњега рода, без наставка у првоме падежу једнине. Обрасци: 1. *племе*; 2. *тане*; 3. *небо*.

ПРВА ВРСТА.

7.

По овој врсти мењају се све именице мушкога рода, које у првом падежу сад немају наставка, а у старо су се време свршавале на **ъ** и **ь** (и онда је свака имала један слог више него данас). Речи, које данас гласе *јелен*, *орач*, онда су гласиле *јеленъ*, *орачь* (у три слога: је-ле-нъ, о-ра-чь). С њима се под једнако мењају особне именице, које се свршују на **о** и **е**, као што су *Мирк*-о, *Милој*-е.

Оне се све мењају по ова три обрасца.

Први образац.

		ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
1	пад.	јѐлен	јѐлен-**и**
2	„	јѐлен-а	јѐлêн-â
3	„	јѐлен-**у**	јѐлен-**има**
4	„	јѐлен-а	јѐлен-е
5	„	јѐлен-е	јѐлен-**и**
6	„	јѐлен-**ом**	јѐлен-**има**
7	„	јѐлен-**у**	јѐлен-**има**.

Други образац.

		ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
1	пад.	ȍрач	ора́ч-**и**
2	„	ора́ч-а	ора́ч-â
3	„	ора́ч-**у**	ора́ч-**има**
4	„	ора́ч-а	ора́ч-е
5	„	ȍрач-**у**	ȍрач-**и**
6	„	ора́ч-**ем**	ора́ч-**има**
7	„	ора́ч-**у**	ора́ч-**има**

Трећи образац.

ЈАДНИНА			МНОЖИНА
1	пад.	Мӣрк-**о**	Мӣлој-**е**
2	„	Мӣрк-**а**	Мӣлој-**а**
3	„	Мӣрк-**у**	Мӣлој-**у**
4	„	Мӣрк-**а**	Мӣлој-**а**
5	„	Мӣрк-**о**	Мӣлој-**е**
6	„	Мӣрк-**ом**	Мӣлој-**ем**
7	„	Мӣрк-**у**	Мӣлој-**у**.

8.

Разлике међу ова три обрасца.

Други образац разликује се од првога само тим, што у *петом падежу* једнине има ӧрач-**у**, а први има *јѐлен*-**е**, и што у *шестом падежу* гласи *ора̑ч*-**ем**, а први *јѐлен*-**ом**. У другом је, дакле, обрасцу наставак за пети падеж једнине **у**, а у првом је **е**; у другом је за шести падеж наставак **ом**, а у првом је **ем**. Ова последња разлика долази отуд, што по другом обрасцу иду речи, које се у првом падежу свршују на непчане сугласнике (**ј**, **љ**, **њ**, **ђ**, **ћ**, **ж**, **ч**, **ш**), иза којих се **о** претвара у непчано **е** и у другим приликама. С овим речима удружиле су се у шестом падежу (али не у петом) и речи на **ц**, те *стриц* има нпр. стриц**ем**.

Трећи образац разликује се од прва два само тиме, што у првоме падежу има наставак **о** или **е**, и што му је тога ради пети падеж једнак с првим.

8.

Напомене к првом и другом обрасцу.

1. Како је први падеж без наставка, пошто је старо **ъ** и **ь** отпало, у већине речи, које иду по овој првој вр-

сти, први падеж гласи онако како гласи и основа. Али опет права се основа ових речи види у осталим падежима једнине, пошто им се одбаце наставци. Тако гледајући видимо, да су речима: *лакат*, која у другом падежу гласи *лакт*-**а**, *вепар*, која у трећем падежу гласи *вепр*-**у**; *шав*, која у шестом падежу гласи *шв*-**ом**; *песак*, која у другом падежу гласи *песк*-а, основе: *лакт*, *вепр*, *шв*, *песк*. Пошто се пак у српским речима трпе на крају само *жд*, *шт*, *зд* и *ст* (нпр. дажд, пришт, грозд, лист), а не могу остати никаква друга два сугласника, то се у свакој основи ове врсте, која се не свршује на *жд*, *шт*, *зд* и *ст* умеће *непостојано а*, која *непостојаним* за то зовемо, што га у првоме падежу из поменутог узрока видимо, а после га нестаје, јер основа има у другим падежима наставке, и с тога она два сугласника из основе на крај не долазе. За пример основа с непостојаним *а* у првом падежу једнине, помињу се још: Бѝрач (предео у Босни), вȍсак, ја̏рам, јѐчам, ка̏шаљ, кȍнац, ла̏кат, на̏кȍвањ, на̏сап, нȍкат, о́ван, ȍвас, ȍгањ, па̏пак, па̏пар, па̏рожак, пе́сак, ра́жањ, у̏гаљ, чво́рак, па̏с, са̏н, ша̏в, итд. У примерима *држак*, *голубак*, *напредак*, *прошта*ц, *отац*, *светац* пошто испадне непостојано *а* — гласови се слажу или избацују по гласовним законима.

Све ове речи, које из показаног узрока добијају непостојано *а* међу два крајња сугласника од основе, умећу исто то *а* међу исте сугласнике и у другом падежу множине, те *ко̏нац* има у 2 п. мн.: *ко̏наца*, *чво́рак* — *чво̄ра̄ка*, *па̏с* — *па̄са̄*, итд.

2. *Кад се непостојано* **а** *уметне међу* **л** *и још који сугласник*, као што је у *жетелац* међу *л* и *ц* а у *за́селак* међу *л* и *к* уметнуто, онда *л* у свима падежима, осим првога једнине и другога множине, долази на крај слога, и тога ради се претвара у *о*. Таке су речи: ко̏милац,

ма̏стилац, но̏силац, пра̏тилац, про̏силац, та̏лац, у̏сталац, по̏челак, за́селак итд.

Ипак има основа, у којима се *л* по овом правилу не претвара. Тако *ду̏лац* има *дулца* а не *дуоца*. Тако је исто и у ре́чи̂: уби́лац, крвопи́лац, жа̏лац, за̏лац, па̏лац, че́лац, итд. Неке од њих имају и по изузећу и по правилу, као нпр. од *крвопи́лац* није необично *крвопиоци*, а *палац* има у множини *паоци*, али тада значи оне у точка паоце.

3. Ако основе имају на крају *л*, у њих се то *л*, будући у првом и у четвртом (ако је једнак с првим) падежу на крају слога, претвара у *о*, у осталим пак падежима свуда остаје. Од основе *сокол* први падеж гласи *сокō* место *сокол* — *сокоо* по законима гласовним. Тако је од *пепел* — *пепео*, итд.

Кад је у овим основама *л* било још непретворено, па је испред њега десио се још који сугласник, као што је у *котл*, *посл*, онда се међу та два сугласника уметало непостојано *а*, и говорило се *котал*, *посал*. Пошто се, по том, и *л* претворило у *о*, речи су почеле гласити *котао*, *посао* као што и сад гласе. Таке су речи још: витао, сврдао, угао, Павао, итд.

У свима је овим речима *а* непостојано *а*, а *о* непостојано *о* као заступник гласа *л*; тога ради ова друга гомила (*котао*, *посао* итд.) и иде као што иду речи с непостојаним *а*, обзирући се на правило о непостојаном **о**.

4. Речи *мозак* и *дрозак* гласе у другом једнине и у осталим падежима: *мозга*, *дрозга*. У њих дакле основа гласи: *дрозг*, *мозг*, и требало би да први падеж једнине гласи *дрозаг*, *мозаг*, па је тако некад и гласио, али се јасник *г* у овим речима, стојећи на крају, претворио у муклац *к*.

5. *Речи, у којих је основа постала наставком* **ар** с тога што је некад то *ар* — гласило *арј* (*царь* имало је у другом падежу *цар*ја) имају још и сад у петом падежу

у м. *е*, а у шестом *ем* место *ом* као да се и сад свршују на *ј*. Тако: *господару, писару; господарем, писарем, царем.* Међу тим *цар* у петом падежу има само *царе*; *писар* има и *писару* и *писаре*; а у шестом падежу говори се и *господаром* и *господарем*, и *писаром* и *писарем.*

Налик на ове и *месец* има и *месецем* (по обрасцу) и *месецом* (против обрасца). *Зец* и *јеж* имају *зецом, јежом.*

Реч *пут* има у шестом падежу једнине *путем* и *путом. Путем* говори се већином кад је облик без предлога нпр.: *Оде путем*; а *путом* — кад је с предлогом, нпр.: Ја сам *за путом.*

6. Ако се у петом падежу једнине пред наставком *е* деси у основи *к, г, х* и *ц*, ти се сугласници по законима гласовним претварају: *к* и *ц* — у *ч*, *г* — у *ж*, *х* — у *ш*, нпр.: јунак — јуначе; стриц — стриче; бог — боже; грех — греше; сиромах — сиромаше.

Речи *кнез* и *витез* имају у петом падежу једнине такође по овом правилу: *кнеже*, *витеже. Угурсуз* има *угурсузе.*

Реч *коњиц* има пети падеж: *коњицу.*

Реч *Француз* има пети падеж: *Французу.*

Овим се путем и иначе може избећи претварање сугласника, ако би се њиме могло значење речи затамити. Тако *патак* има пети падеж: *патку* (а не *паче*, како би по правилу било) *мачак* — *мачку* (а не *мачe* како би по правилу било).

7. Трећи и седми падеж једнине гласе сад једнако по гласовима, али се у многих речи још разликују по акценту. Тако многе једносложне речи, које у првом падежу имају акценат ̑ *високо дуг*, имају у трећем исти, а у седмом ́ *дуг*. Примери: бре̑г, бре̑гу, бре́гу; ве̑к, ве̑ку, ве́ку; зу̑б, зу̑бу, зу́бу; лу̑г, лу̑гу, лу́гу, итд.; друге опет, такође једносложне, мењају *високо дуг* ̑ у трећем падежу у *оштар* ̏, а у седмом у *кратак* ̀, нпр.; бо̑ј — бо̏ју —

бо̏ју; лё̑д — лѐду лѐду; стра̏х — стра̏ху — стра̀ху. Високо дуг се акценат мења у дуг и кад је у двосложној речи на другом слогу, па је испред њега на првом слогу оштар ̏, нпр.: Бу̏ди̑м, Бу̏ди̑му, Буди́му; вр̏ша̑ј, вр̏ша̑ју, врша́ју; ду̏ва̑р, ду̏вару, дува́ру; о̏бла̑к, о̏блаку, обла́ку; по̏јас, по̏јасу, поја́су, итд.

8. Које речи значе *што живо* — у њих је сад четврти падеж изједначен с другим; у осталих пак свију речи, које не значе ништа живо, четврти је падеж једнак с првим.

---

9. Које се основе свршују на грлене сугласнике **г**, **к** и **х**, у њих се у множини пред свима наставцима, који се почињу са *и* (у *првом*, *шестом* и *седмом* падежу), по законима гласовним, мења **г** — у **з**, **к** — у **ц**, а **х** — у **с**, нпр.: ро**г** — ро**зи**, ро**зима**; јуна**к** — јуна**ци**, јуна**цима**; ора**х** — ора**си**, ора**сима**.

10. Многе речи, особито једносложне, домећу к основи у множини још једно *ов* или *ев* (ово последње у основа, у којих је на крају непчани сугласник или **ц**), нпр.: гра*дов*-и, котл*ов*-и, сокол*ов*-и, голуб*ов*-и, гаврано*в*-и, јастреб*ов*-и, краj*ев*-и, краљ*ев*-и, нож*ев*-и, мач*ев*-и, цар*ев*-и, оц*ев*-и, итд. Али се све оваке речи говоре и без *ов* и *ев*, нпр.: *ножи* и *ножеви*, *гаврани* и *гаврanови*, *громи* и *громови*, *сни* и *снови*, *миши* и *мишеви*. — Реч *па̏с* никако не узима онога *ов*, него се говори само *пси*, *псима* итд.

У речи *стриц* место *стрицеви* (као што је *оцеви*) говори се *стричеви*; реч *зец* има и *зецови* и *зечеви*; реч *кнез* има и *кнезови* и *кнежеви*.

11. Основе које постају наставком *ин* и *јанин* губе своје *ин* (и у једном и у другом случају) пред наставцима множине. Тако нпр.: Срб*ин* има Срб-*и*, Срб-*има*; грађан*ин* — грађан-*и*; сељан*ин* — сељан-*и*; дворан*ин* — дворан-*и*; чобан*ин* (место којега се говори и *чобан*) чо-

бан-*и*. У тих речи су, дакле, две основе: једна за једнину, с наставком *ин*, и други за множину, без тога наставка.

Турч-ин је постало од основе *Турк*. Од те основе (која би у првом падежу једнине морала гласити *Турак*) и постају сви падежи множине са свим по правилу (као што би у речи *да̏рак*, *куће̏рак* итд.)

12. Речи *мрав*, *пут*, *гост*, *нокат*, *црв* и *људи* (која се говори само у множини) имају у другом падежу множине (по старом правилу, по коме су се некада мењале): *мра̏вӣ*, *пу̏тӣ*, *го̏стӣ*, *но̏ктӣ*, *цр̏вӣ*, *љу̏дӣ*. Речи *гост* и *нокат* имају уз то у другом падежу множине: *гостију*, *ноктију*, које је управо други падеж некадашње двојине, али се се сад, пошто се двојина у нашем језику више не разликује, говори у значењу другога падежа множине. Међу тим *нокат* има и по садашњем правилу: *нока̑та*.

Према поменутом старом другом падежу множине на *ӣ* и речи *месец*, *прст*, *сахат*, *хват* имају осим правилнога другога падежа по обрасцу ове врсте, још и *месе̏цӣ*, *пр̏стӣ*, *сахатӣ*, *хва̏тӣ*. *Прст* има по том обрасцу и други падеж двојине *прстију*, који се сад говори у значењу другог падежа множине.

---

13. Реч коњ гласи у *трећем*, *шестом* и *седмом* падежу *коњма*. Тако *зуб* има у тим падежима и *зубима* и *зубма*: *људи* — и *људима* и *људма*.

14. Реч *дан* мења се данас правилно по обрасцу ове промене, али је некада и она имала промену по старом правилу. Тако јој *други*, *трећи* и *седми* падеж могу и данас по том старом правилу једнине гласити *дне* или *дневи*; *шести* падеж се по том старом правилу говори свуда *дању*, а може бити и *дневљу*, нпр.: од Митрова *дне*; — о Ђурђеву *дне*; — до Ђурђева *дневи*; — о Ђурђеву *дневи*. — У множини се још говори *дни* и *дневи*. (Што

се понегде чује *два̏-дни*, *три̏-дни*, *четири̏-дни̂* — у томе је оно *дни̂* први и четврти падеж старинске двојине).

15. Реч *ками*, у осталом доста ретка, имала је некада више друштва и своје засебно правило. Данас се говори тако само у првом и четвртом падежу, оста́ли су јој падежи од речи *камен*.

16. Реч *вече* гласила је некад *вечер* и била је мушкога рода. За то се и сад говори *добар вече*. Остали облици једнине гласе јој: 2 п. *вечера*, 3 п. *вечеру*, 6 п. *вечером* као и у осталих речи овога рода. Али пошто се окрњила с краја, сад се за ту реч узима и да је рода средњег, те се каже *лепо вече*. Међу тим иста се реч меша као *вечер* (сачувавши **р** на крају) и међу речи четврте врсте (по обрасцу *ствар*), и у том је облику и врсти женскога рода: *једне вечери*, *једну вечер*, итд.

17. Од речи *човек* правилна би множина била *човеци*, али се сад место тога говори *људи*. Исто тако од речи *господин* место множине се говори збирна именица *господа*, од *властелин* — *властела*, а од *брат* — *браћа*, а те се збирне именице мењају по једнини треће врсте. Од речи *брат* говоре се и правилни облици у множини, али не у свима падежима. Наводи се за пример други падеж множине: Имам дома девет милих *брата*.

18. *Трећи*, *шести* и *седми* падеж множине нису имали у старо време овако једнаке наставке, као што их имају сада. У старо време је, на прилику, *трећи падеж* множине имао наставак **ом** (**ем**), и говорило се: пријатељ**ем**, волов**ом**, Турк**ом** (нпр.: Тешко *Турком* тргујући с Марком). — *Шести падеж* је имао наставак **и** место садашњега **има**, те се говорило: пред волов**и**, с пријатељ**и**, с Турц**и**, с Влас**и**, с кол**и**. — *Седми падеж* је имао наставак **их** (**ѣхъ**), који се по јужном говору изговарао **ијех** (или без **х**—**и**, **ије**), те се говорило: по градов**ије**(х), на волов**ије**(х), по хајдуц**и**(х), на кол**и**(х), итд. Сва три ова па-

дежа још се и сад гдегде говоре и с оваким, по старом правилу, наставцима, а писци хрватски их и у књигама пишу; — али су се *као правило* изобичајили како из живога језика, тако и из књига.

9.

Напомена ќ трећем обрасцу.

19. Које се год речи мењају по овоме обрасцу, оне су све различита имена људй, или животиња, за то су понајвише врста особних имењица, и множине немају нпр.: Благоје, Богоје, Милоје, Василије, Ђорђе, Бошко, Живко, Љубинко, бабајко, синко, зеленко, плачко, таројко, љељенко, Марко, Гаврило, Манојло, Михаило, гатало, јабучило, давало, памтило, приклапало, задиркивало, итд.

Ако ли се од понеке ових речи и говори множина, она је обично од друге речи која је *по значењу* једна, али *по наставку* различна. *Синци* је нпр. множина од *синак*, а не од *синко*, *зеленци* је множина од *зеленак* или *зеленац* а не од *зеленко*.

20. Наставком *о* какав је у *Мирк-о* постају многе речи које се говоре од милости, као што су: ба̏бо, по̏бро, Ву̑јо, Гру̑јо, у̑јо, жу̑јо, го́љо, зе̏љо, ку̑шљо, Бо́шњо, кр̑њо итд. Ове се речи и мењају све по обрасцу на *о*. У осталом на источним се странама народа те речи образују наставком *а*, гласе: ба̏ба, по̏бра, Ву̑ја, Гру̑ја, итд. и мењају се по трећој врсти као речи рода женскога на *а*.

21. На послетку има речи које се тако од милости говоре, па им је наставак у првом падежу е, *ма да се не свршују ни на један непчани сугласник*, као што су: Виде, Таде, Павле, брале, Вуле, Иле, Јоле, итд. Оваке речи имају све падежне наставке (осим првога и петога) као да им је у првом падежу једнине наставак *о*.

ДРУГА ВРСТА

10.

По овој врсти мењају се све *именице средњега рода*, које у првом падежу једнине имају наставак **о** или — ако се основа свршује на непчани сугласник или **ц** — **е**, као што су: *сел*-**о**, пољ-**е**, *мест*-**о**, *лиц*-**е**.

Оне имају и у једнини и множини четврти и пети падеж са свим једнак с првим.

Обрасци, по којима се оне мењају, ово су:

Први образац.

	ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
1 пад.	сѐл-**о**	сȅл-**а**
2 „	сѐл-**а**	сȇл-**а̂**
3 „	сѐл-**у**	сȅл-**има**
4 „	сѐл-**о**	сȅл-**а**
5 „	сѐл-**о**	сȅл-**а**
6 „	сѐл-**ом**	сȅл-**има**
7 „	сѐл-**у**	сȅл-**има**

Други образац.

1 пад.	пȍљ-**е**	пȍљ-**а**
2 „	пȍљ-**а**	пóљ-**а̂**
3 „	пȍљ-**у**	пȍљ-**има**
4 „	пȍљ-**е**	пȍљ-**а**
5 „	пȍљ-**е**	пȍљ-**а**
6 „	пȍљ-**ем**	пȍљ-**има**
7 „	пȍљ-**у**	пȍљ-**има**.

11.

Разлика међу ова два обрасца.

Као што се **о** у првом падежу једнине иза непчаних сугласника и *ц* по законима гласовним претвара у *е*,

тако се исто јавља е и у свима осталим падежима којима се наставак почиње са о. С тим речима иду и неке речи, у којима се истина сад не види непчани сугласник пред е, али је некада био, и њега ради је и сад е. Таке су речи *море* (које је некада гласило *морје) огњиште* (које је некад гласило *огњишче),* све остале на *иште,* и *Горажде* (које је постало од Горазд-је — *Горажђе).*

12.

Напомене ќ овој врсти.

1. У којих се именица основа не свршује на **жд, зд ст** и **шт**, већ на ма каква друга два сугласника, међу те се сугласнике у другом падежу множине умеће *а*. Тако *ребро* има у другом падежу множине рёба̂ра; вѐсло — веса̂ла̂; кѐлѐнце — кѐлена̂ца; кѐпље — копа̂ља; па̏смо — па̂са̂ма; сѐдло — седа́ла; ста́бло — стаба̂ла̂ итд.

У којих је речи непостојано од **л** претворено **о**, оне такође имају ово уметање с непретвореним **л**, јер због уметнутога **а** — **л** није ни долазило на крај слога, па се није ни претворило у **о** — као што је у *криоце* (м. крилце) крила́ца; гр'оце (м. грлце) гр̏ла̂ца.

За што *клупко* има *клубака̂*; *пуце* — *путаца* и *срце* *срда̂ца̂* (ма да се ово последње говори и *срца*) треба да се објасни по гласовним законима, који су у првом делу ове граматике изложени.

2. Именице *мѐсто, дѐло, лѐто* (мѣсто, дѣло, лѣто) имају у другом падежу множине: *мѐста, дела, лета* по источном говору. Но ма да је *е* високо дуго, ове именице у јужном говору не претварају **е** у **ије** по закону, него им остаје *мјѐста, дјѐла, љѐта* с истим акцентом.

3. Речи *око* и *ухо* мењају се у једнини као и остале речи ове врсте. Множине пак немају кад значе *очи* и *уши* на човечанском и животињском телу, него су још сачувале стару двојину по четвртој врсти.

Али ако *око* не значи око на човечанском или животињском телу, него на чем другом, нпр. на мосту, у житници, у језеру — онда нема двојину, него множину по правилу, само што се не зна како би гласили падежи трећи, шести и седми множине, јер се не говоре.

4. Где се у речима прве врсте *падежи множине — трећи, шести и седми* говоре који пут и по старом, данас напуштеном правилу, тамо и у речима ове врсте 3-ћи падеж има наставак **ом** (**ем**), 6-ти **и**, а 7-ми **и**(х) и **ије**(х) нпр.: сел**ом**, с кол**и**, по сел**ијех**, по брд**ијех**, у уст**ијех**: љуби цара по недр**и**(х) свилен**и**(х). Хрватски се писци овим старинским падежима и сад служе.

ТРЕЋА ВРСТА.

13.

По овој врсти мењају се све именице женскога рода, које имају у првом падежу једнине наставак *а*, као нпр.: жен-а, вољ-а, итд. Оне се све мењају по овом обрасцу:

	ЈЕДНИНА.	МНОЖИНА.
1. пад.	жѐн-а	жѐн-е
2. „	жѐн-ê	жéн-â
3. „	жѐн-**и**	жѐн-**ама**
4. „	жѐн-**у**	жѐн-е
5. „	жȅн-**о**	жѐн-е
6. „	жѐн-**ом**	жѐн-**ама**
7. „	жѐн-**и**	жȅн-**ама**

14.

Напомене к овој врсти.

1. Међу овим речима има их много, које су по природи рода мушкога, а по граматици женскога, нпр. *вој-*

вода, владика, слуга, судија, Грујица, Илија, Лука итд. Кад се уз њих придену придеви, заменице или бројеви, онда те речи што се придевају стоје у једнини у мушком, а у множини у женском роду, нпр.: мој слуга, наш владика, ваљевски судија, и — моје слуге, наше владике, ваљевске судије, итд. — Само у песмама уза *слугу* је и придевак женскога рода нпр.: Слуго *моја*, Облачићу Раде!

2. Ако би се пред наставком **и** у трећем и седмом падежу једнине у основи на крају десили грлени сугласници **г, к** и **х**, — **к** се претвара у **ц**; **г** — у **з**, **х** — у **с**, нпр.: **рук-а** — **руц-и**; **ног-а** — **ноз-и**; **снах-а** — **снас-и**; **дик-а** — **диц-и**; **туг-а** — **туз-и**; **мух-а** — **мус-и**.

3. Речима, којима се основа свршује на **ц**, а у првом падежу једнине имају три слога или више, претвара се у петом падежу наставак **о** у **е**, нпр.: банице, богородице, водице, Јелице, Милице, Ружице, Тодице, итд.

4. Двосложна особна имена женска и мушка, имају у петом падежу правилан наставак само онда, кад су од два слога, па на првом слогу имају дуг акценат ′, који у том случају мењају у високо дуг ̑, нпр.: Јéла — Јȇло, Мáра — Мȃро; Рýжа — Рȗжо; Јáна — Јȃно, итд. Ако ли је на првом слогу други какав акценат, онда је пети падеж као и први, нпр.: Рȗжа, Мȃра, Сȃва, Мȋлка, Лука. Тако је исто пети падеж једнак с првим и у особних имена, која имају више од два слога, нпр.: Стáниша, Мѝлија, Нѝкола, Тȁдија, Јѐлена. Злȁтија, Мȁрија, Сȅкула, Илија итд.

5. *Седми падеж* ма да је једнак с трећим по гласовима, није по акценту. Тако нпр. речи: *глáва, дýша, рýка,* гласе у трећем падежу: *глави, души, руци,* а у седмом: *глáви, дýши, рýци;* речи: *вȍда, зѐмља, мѐтла* гласе у трећем падежу: *вȍди, зȅмљи, мȅтли*, а у седмом: *вòди, зѐмљи, мѐтли*.

6. Правило о уметању непостојанога *а* међу два крајња сугласника од основе, на које се *при другом падежу множине* пази при првој и другој врсти, вреди и за ову врсту (с истим изузетком основа на *жд*, *зд*, *ст* и *шт)*. Тако *овца* гласи у другом падежу множине: *ова̑ца̑*, *тре̏шња* — *тре̏ша̄ња̄*, итд. И од *властеока* има *властелака* према првом падежу *властелка*, пошто је ово уметање раније у језику завладало, него што се л на крају слога почело у о претварати.

Бре̏сква, *пра̏сква*, које су се некад говориле *бреска*, *праска* (па се још понегде тако говоре), имају и сад у другом падежу множине: *бре̏са̄ка̄*, *пра̏са̄ка̄*, без обзира на оно у првом падежу једнине уметнуто **в**.

7. Речи *ла̏ђа* гласи други падеж множине по староме правилу: *ла̏ђӣ*, али се говори и по обрасцу: *ла̏ђа̄*. Према томе и према речима четврте врсте, којима се други падеж множине свршује на *ӣ*, говоре се тако и друге речи, те тако *мла̀да* има *мла̀дӣ*; *вр́ста* има и *вр́ста̄* (по обрасцу) и *вр́стӣ*; *аспра* има и *аспара* и *аспри*.

Овим наставком *и* за други падеж множине може се образовати други падеж множине и у речи ове врсте, где би било врло необично по правилу уметнути *а*. Тако ће од *војска* бити обичније *војски* него *војсака*, од *радња* — *радњи* него *радања*, ма да се у таким случајима оставља и наставак а̄, а међу сугласнике се непостојано а не умеће, нпр.: *војска̄*, *радња̄* итд.

8. Речи *ру́ка*, *но́га*, *слу́га* имају за други падеж множине и правилан облик: *ру́ка̄*, *но́га̄*, *слу́га̄*, и старински други падеж двојине: *ру́кӯ*, *но̏гӯ*, *слу̏гӯ*, који се сад не говори само у староме значењу двојине, него и за праву множину.

9. Реч *доба*, ма да се свршује на а, није рода женског, него средњег, али се не мења по падежима, нпр.: *Глухо доба; вечерње доба; послено доба; у ово доба го-*

дине; жена *на том доба*, итд. А осим те речи говори се за исту помисао и *доб, дȍби*, и мења се по четвртој врсти.

10. *Трећи*, *шести* и *седми* падеж множине некада су имали друкчије наставке; тако је трећи падеж имао наставак **ам**: жен-**ам**, шести — наставак **ами**: жен-**ами**, а седми наставак **ах**: жен-**ах**. Писци хрватски њима се и сад служе у књигама, а седми се још понегде и говори, нпр.: По ливада(х), на кућа(х); — Куда ћеш се повлачити по брдина(х), по долина(х), по слепачки(х) торбетина(х).

ЧЕТВРТА ВРСТА.

15.

По овој врсти мењају се све именице женскога рода, које сад у првом падежу једнине немају наставка, а у старо време су се свршавале на ь (и тога ради су имале један слог више него данас).

Оне се мењају по овом обрасцу:

	ЈЕДНИНА.	МНОЖИНА.
1. пад.	ствар	ствар-**и**
2. „	ствȁр-**и**	ствáр-**и**
3. „	ствар-**и**	ствáр-**има**
4. „	ствар	ствар-**и**
5. „	ствар-**и**	ствар-**и**
6. „	ствар-ју, -**и**	ствар-**има**
7. „	ствáр-**и**	ствáр-**има**

16.

Напомене к овој врсти.

1. Основе у којима су се, пошто је отпало старо **ь**, стекла на крају два сугласника, умећу у свима падежима, у којима основа остаје без наставка, непостојано *а* међу

два крајња сугласника. Тако *раван* има 2 пад. *равн*-**и**, и основа је *равн; плесан* има 2 п. *плесн*-**и**, и основа је *плесн.*

Ако је од та два сугласника други сугласник **л**, оно се као и у другим случајима претворило у **о**, пошто је **а** већ било уметнуто, али се у свима падежима, у којима уз основу има и наставак, сачувало и до сад непретворено. Тако *мисао (мисал)* има 2. пад. *мисл*-**и**, и основа јој је *мисл;* тако *погибао* има *погибл*-**и**, и основа јој је *погибл;* тако *израстао* има *израсл*-**и** (**т** испада по гласовним законима), и основа јој је *израстл.*

У *со*, која је место *соо* — *сол*, непостојано од **л** постало **о** сажело се са коренитим **о** у један глас, али само у падежима, у којима је основа без наставка; у осталим је и коренито **л** и **о** сачувано.

2. У *шестоме падежу* једнине пред наставком **ју** крајњи сугласници се од основе спајају с **ј** по законима сугласничкога спајања. Тако *со* (сол) има *сољу (сол-ју); маст* — *машћу (маст-ју); плесан* — *плешњу (плесн-ју), мисао* — *мишљу (мисл-ју); зоб* — *зобљу (зоб-ју); крв* — *крвљу (крв-ју); кап* — *капљу (кап-ју).*

Само ако се основа свршује на непчане сугласнике **ђ**, **ћ** и **љ** — онда се **ј** од наставка у шестом падежу одбацује, те *чађ* има *чађу* (м. *чађју); помоћ* — *помоћу* (м. *помоћју), кмељ* — *крмељу* (м. *крмељју).*

3. У речи *кост, кокош, ваш* (или *уш), прси* (која се само у множини говори) други падеж множине сад се говори двојако: *костију, кокошију, вашију* (или *ушију), прсију* и: *кости, кокоши, ваши* (или *уши), прси.* Ово друго је правилна множина по овој врсти, а оно прво су облици другога падежа старинске двојине, који су се до сад сачували у значењу другога падежа множине.

4. Реч *прси* има осим правилне множине по овој врсти и множину по другој врсти (као речи средњега рода): *прса, прса* итд.

5. Реч средњега рода *илѐће* осим правилне и једнине и множине по другој врсти, има множину и по овој врсти, и гласи: 1 п. *илѐћи*, 2 п. *илѐћӣ*, итд.

6. Реч *нӣт* у једнини је рода мушкога и мења се по првој врсти, а у множини је — *нӣти* — рода женскога, и иде по овој врсти, само што у другом падежу множине има *нӣта* (по обрасцу првих трију врста).

7. Реч *вече*, која се сад говори у сва три рода и има неке облике једнине по првој врсти, гласи и *вечер*, и говори се и у женском роду у облицима једнине по овој врсти, а у множини се понајвише говори у женском роду и мења по обрасцу ове врсте.

8. Речи *звер* и *глад* у старо време су биле само мушкога рода, а сад се говоре и у мушком и у женском роду. Кад се говоре у мушком роду, мењају се по првој, кад ли у женском роду — по овој четвртој врсти.

9. Збирне именице, образоване наставком *ад*, као што су *момчад*, *унучад*, *телад*, покрај свију правилних облика једнине, имају још и шести и седми падеж множине, избацујући **и** из наставка **има**, те им ти падежи гласе *момча̏дма*, *унуча̏дма*, *тела̏дма*.

10. Речи *око* и *ухо* имају једнину као и остале речи средњега рода по другој врсти; а кад значе оба ока или уха на човечанском телу, сачувале су и двојину, са свим по старинскоме обрасцу ове врсте, која им гласи:

1.	пад.	оч**и**	уш**и**
2	„	оч**ију**	уш**ију**
3.	„	оч**има**	уш**има**
4.	„	оч**и**	уш**и**
5.	„	оч**и**	уш**и**
6.	„	оч**има**	уш**има**
7.	„	оч**има**	уш**има**

11. Бројеви *пет*, *шест*, *седам* (седмь), *осам* (осмь), *девет*, *десет* некада су се мењали по овој врсти, а сад су постали непромењиви.

12. Трећи и седми падеж једнине једнаки су по гласовима и сад и од старине, али се и сад добро разликују акцентом. Тако: *власт*, *реч*, *ствар* гласе у трећем падежу: *власти*, *речи*, *ствари*, а у седмом: *власти*, *речи*, *ствари*. Тако: *врлêт*, *голêн*, *памет* имају у трећем падежу: *врлêти*, *голêни*, *памêти*, а у седмом: *врлéти*, *голéни*, *памéти*. Тако *болêст*, *жалост*, *радôст* има трећи падеж: *болести*, *жалости*, *радости*, а седми: *болèсти*, *жалòсти*, *радòсти* итд.

13. *Трећи*, *шести* и *седми*, падеж множине и у овој су врсти имали у старо време друкчије облике. Тако је за трећи падеж био наставак **им**: стварим, за шести падеж је био наставак **ми**: стварми, а за седми је био наставак **их**: ствариx. У живоме су говору ови падежи — а особито *трећи* и *шести* — са свим изумрли; али их још пишу хрватски књижевници.

17.

Речи **мати** и **кћи**.

Речима *мати* и *кћи* основе су *матер* и *кћер*, као што се из других падежа види. У првоме падежу једнине оне још у старо време нису имале наставка уз основу, па им је још тада отпало од основе оно **р**; а **е**, које се за тим основи на крају затекло, још тада се претворило у **и**, те су речи добиле свој садашњи изглед. Некада су имале облике по особитој врсти старинских основа без наставка, а сад *мати* има облике (особито у множини) већином по трећој врсти (по обрасцу *жена*), а *кћи* иде по овој четвртој, и само јој је први падеж једнине мимо садашњега правила (ма да се у осталом којегде говори и *кћер* м. *кћи* још у првом падежу). Те две речи се мењају сад овако:

Једнина.

1.	пад.	кћи	мати
2.	„	кћѐр-**и**	мàтер-ê
3.	„	кћѐр-**и**	мàтер-**и**
4.	„	кћѐр	мàтêр
5.	„	кћѐр-**и**	мàти
6.	„	кћѐр-**ју**, -**и**	мàтер-ом
7.	„	кћѐр-**и**	мàтер-**и**

Множина.

1.	пад.	кћѐр-**и**	мàтер-е
2.	„	кћѐр-**ӣ**	мàтêр-â
3.	„	кћѐр-**има**	мàтер-**ама**
4.	„	кћѐр-**и**	мàтер-е
5.	„	кћѐр-**и**	мàтер-е
6.	„	кћѐр-**има**	мàтер-**ама**
7.	„	кћѐр-**има**	мàтер-**ама**

ПЕТА ВРСТА.

18.

По овој врсти мењају се именице средњега рода, које у првом падежу једнине немају наставка, него им се основа свршује на сугласник. Тако је у речи *плѐме*, *тáне*, *небо* основа: *племен*, *танет*, *небес*. У основи *племен* још се у старо време крајње *ен* по тадашњим гласовним законима претворило у **ѧ**, а ово у садашњем српском језику гласи **е**; тога ради се сад све те основе свршују на **е**, а не на **ен**. У основи *танет* основи је с краја просто отпало **т**; а основи **небес** такође је с краја просто отпало **с**, а окрњена се основа после изједначила с именицама средњега рода друге врсте, које се свршују на **о**.

Пошто су све речи, које се по овој врсти мењају, средњега рода — то и оне имају једнак први, четврти и пети падеж.

Све речи ове промене мењају се према горе показаној разлици основа по ова три обрасца.

Први образац.

		ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
1.	пад.	плѐме	плѐмен-**а**
2.	„	плѐмен-**а**	племе́н-а̄
3.	„	плѐмен-**у**	племѐн-**има**
4.	„	плѐме	племѐн-а
5.	„	плѐме	племѐн-а
6.	„	плѐмен-**ом**	племѐн-**има**
7.	„	плѐмен-**у**	племѐн-**има**

Други образац.

1.	пад.	та́не	танѐт-а
2.	„	та́нет-**а**	тане́т-а̄
3.	„	та́нет-**у**	танѐт-**има**
4.	„	та́не	танѐт-а
5.	„	та́не	танѐт-а
6.	„	та́нет-**ом**	танѐт-**има**
7.	„	та́нет-**у**	танѐт-**има**

Трећи образац.

1.	пад.	нѐбо	небѐс-а
2.	„	нѐб-**а**	небе́с-а̄
3.	„	нѐб-**у**	небѐс-**има**
4.	„	нѐбо	небѐс-а
5.	„	нѐбо	небѐс-а
6.	„	нѐб-**ом**	небѐс-**има**
7.	„	нѐб-**у**	небѐс-**има**

19.

Напомене к овој врсти.

1. *К првом обрасцу.* У речи *раме* претвара се понегде у првом, четвртом и петом падежу једнине крајње **е** у **о** — те гласи и *рамо* (према првом падежу друге врсте).

2. *К другом обрасцу.* **а.** Реч *уже* може се мењати и по овом обрасцу, а иде и по обрасцу речи средњега рода, које се мењају по другој врсти. — Реч *јаје* такође се мења по другој врсти, али се у једнини говори и по овој врсти.

б. У речи *дрво* крајње је **о** место **е** као год у *рамо* и *небо*, а основа јој гласи *дрвет*. Она у множини по двојаком значењу има и двојаку промену. Ако значи живо дрво у земљи (нпр. воћку или друго што) — онда јој је основа *дрвет*, и мења се по другом обрасцу ове врсте; ако ли значи дрво посечено за грађу или гориво, онда јој је основа *дрв*, правилно прима наставке друге врсте, и има 1. п. др̏ва, 2. п. др̏вā, 3. п. др**вима** итд.

в. Многе речи овога обрасца немају множине по овоме обрасцу, него им служи множина од речи, које су по граматичком постању друго (јер су другојачијим наставком образоване), али су по значењу исто. Тако *теле* нема у множини *телѐта* него *теоци* (од *телац*); од *јагње* није множина *јагњѐта*, него *јагањци* (од *јагањац*), или се говори збирна именица *јагњад;* од *јаре* није множина *јарѐта*, него је *јарићи* (од *јарић*) итд.

3. *К трећем обрасцу.* По трећем обрасцу мењају се сад само три речи: *небо*, *чудо*, *тело*. Све три оне имају једнину са свим правилно по обрасцу друге врсте, као да је оно **о**, што им је сад на крају, наставак као што је н. пр. у речи *село* и као да није део основе. Само су у множини и до данас сачувале стару основу. *Тело* се, у осталом, говори и у множини по обрасцу друге врсте, те има: *тѐла*, *тѐлима* итд.

4. *К свима обрасцима.* Трећи, шести и седми падеж множине и у овој су врсти у старо време имали своје другојачије наставке, које и сад хрватски књижевници пишу. Тако је трећи падеж имао наставак **ом**: племен**ом**, та-

нетом, небесом; шести је имао наставак **и**: племен**и**, танет**и**, небес**и**; а седми је имао наставак **их**: племен**их**, танет**их**, небес**их**.

II.

Промена заменица.

20.

Заменице се све деле на *заменице личне или именске* и на заменице *придевне*. Тако им је и промена подељена: *на промену личних или именских* и *промену придевних заменица.*

А. ПРОМЕНА ЛИЧНИХ ИЛИ ИМЕНСКИХ ЗАМЕНИЦА.

21.

Промена личних или именских заменица засебна је за заменице *првога*, *другога* и *свакога* лица *(повратну)*. Лична заменица трећега лица, имајући сва три рода, помешала се у промени са придевним заменицама.

Личне заменице првога, другога и свакога лица (повратна) мењају се овако:

I. Заменица првога лица.

1.	пад.	ја	мӣ
2.	„	мѐнē, ме	нас
3.	„	мѐни, ми	на̏ма, нам
4.	„	мѐнē, ме	нас
5.	„	—	—
6.	„	мнôм (мнóме)	на̏ма
7.	„	мѐни	на̏ма.

II. Заменица другога лица.

1.	пад.	тӣ	вӣ
2.	„	тѐбē, те	ва̏с

3. пад.	тѐби, ти	ва̏ма, вам
4. „	тѐбе̑, те	ва̏с
5. „	ти̑	ви̑
6. „	то̏бо̑м	ва̏ма
7. „	тѐби	ва̏ма

III. Заменица свакога лица.

1. пад.	—
2. „	сѐбе̑
3. „	сѐби
4. „	сѐбе̑, се
5. „	—
6. „	со̏бо̑м
7. „	сѐби

22.

Напомене к промени личних или именских заменица.

1. *Трећи* и *седми* падеж једнине у сва три обрасца имао је у старо време у већим облицима *(мени, теби, себи)* ѣ на крају место садашњега **и**; за то се и сад говори: *мене*, *тебе*, *себе* поред обичних горе наведених облика.

2. Четврти падеж множине сад се говори по југоисточним крајевима народа и *не* (за прво лице) и *ве* (за друго лице), и то је прави четврти падеж, који се у већине народа изгубио, јер је садашњи четврти падеж множине у ствари други падеж, који се уобичајио и у значењу четвртога падежа.

3. Трећи падеж множине у старо време је гласио не само *нам* и *вам*, него и *ни* (за прво лице) и *ви* (за друго лице), па се тако и сад говори по југоисточним крајевима.

4. Шести падеж множине гласио је некада *нами*, *вами*, па се и сад тако говори по неким крајевима народа, а књижевници хрватски тако тај падеж и сад пишу.

Б. ПРОМЕНА ПРИДЕВНИХ ЗАМЕНИЦА.

23.

Промена *придевних заменица* има засебан образац, по коме се и од личних или именских заменица мењају све заменице трећега лица: **он**, **она**, **оно**; **ко** *(неко, нико, свако, којеко)*; **што** *(нешто, ништа, свашта, којешта)*.

Оне све иду по једном обрасцу, у којем настају разлике само у томе, што се **о** у наставцима претвара у **е**, ако преда њ дође основа на непчани сугласник.

У средњем роду свуд су једнаки падежи: први, четврти и пети.

I. Основа на ненепчани сугласник.

Једнина.

	мушки	женски	средњи (род).
1. п.	са̏м	са̏м-*а*	са̏м-*о*
2. „	са́м-*ога* (-*ог*)	са́м-*ê*	са́м-*ога* (-*ог*)
3. „	са́м-*ому* (-*ом*, -*оме*)	са́м-*ој*	са́м-*ому* (-*ом*, -*оме*)
4. „	са̏м (-*ога*, -*ог*)	са́м-*у*	са̏м-*о*
5. „	са̏м	са̏м-а	са̏м-*о*
6. „	са́м-*ӣм*	са́м-*ом*	са́м-*ӣм*
7. „	са́м-*ом* (-*оме*)	са́м-*ој*	са́м-*ом* (-*оме*)

Множина.

	мушки	женски	средњи
1. п.	са́м-*и*	са̏м-*е*	са̏м-*а*
2. „	са́м-*ӣх*	*за сва три рода.*	
3. „	са́м-*им* (-*има*)	*за сва три рода.*	
4. „	са̏м-*е*	са́м-*е*	са̏м-*а*
5. „	са́м-*и*	са̏м-*е*	са̏м-*а*
6. „	са́м-*им* (-*има*)	*за сва три рода.*	
7. „	са́м-*ӣм* (-*ӣма*)	*за сва три рода.*	

II. Основа на непчани сугласник.

Једнина.

	мушки	женски	средњи (род).
1. п.	наш	наш-*а*	наш-*е*
2. „	наш-*ега* (-*ег*)	наш-*ē*	наш-*ега* (-*ег*)
3. „	наш-*ему* (-*ем*)	наш-*ој*	наш-*ему* (-*ем*)
4. „	наш (-*ега*, -*ег*)	наш-*у*	наш-*е*
5. „	наш	наш-*а*	наш-*е*
5. „	наш-*им*	наш-*ом*	наш-*им*
7. „	наш-*ем*	наш-*ој*	наш-*ем*

Множина.

1. п.	наш-*и*	наш-*е*	наш-*а*
2. „	наш-*йх*	*за сва три рода.*	
3. „	наш-*йм* (-*йма*)	*за сва три рода.*	
4. „	наш-*е*	наш-*е*	наш-*а*
5. „	наш-*и*	наш-*е*	наш-*а*
6. „	наш-*им* (-*има*)	*за сва три рода.*	
7. „	наш-*йм* (-*йма*)	*за сва три рода.*	

24.

Напомене к промени придевних заменица.

1. Наставци једнине и множине, који сад гласе **им**, **их** (а они су: **им** у шестом једнине, **их** у другом множине, а **им** у трећем, шестом и седмом множине) имали су у старо време место тога **и** — **ѣ**, те су гласили **ѣмъ**, **ѣхъ**, за то у јужном говору покрај основа (првога обрасца) којима су на крају ненепчани сугласници, и сад гласе: **ијем**, **ијех**: самијем, самијех. У основа (другога обрасца), којима су на крају непчани сугласници, од старине је **им**, **их** као што је и сада у оба српска говора.

2. Наставцима у загради — ако су већи од наставака у обрасцу (пред заградом), прионуо је онај глас, којим су већи; ако ли су мањи, отпао је — скраћења ради — онај глас, којим су мањи.

3. У падежа *првога*, *четвртога* и *петога* једнине, који сад гласе као што гласи и основа, у старо време је било уза садашњу основу још и **ъ** (самъ) или **ь** (нашь), и онда су те речи биле двосложне (са-мъ, на-шь).

Тако је садашњему **тај** у старо време први падеж гласио **тъ**. Пошто **т** без самогласника не би могло бити реч, то се старинско **ъ**, као и иначе у оваким приликама, претворило у **а**, те је изашло **та**, како се и сад још понегде говори. Томе **та** прионуло је после још и **ј**, и тако је постало **тај**, у ком је основа **т**, као што се види из женског и средњег рода: **т-а**, **т-о** — и из осталих падежа: **т-ога**, **т-ому** итд. Тако су исто у **ов-ај**, **ов-а**, **ов-о**; **он-ај**, **он-а**, **он-о** праве основе **ов** и **он**, и први падеж је у старо време гласио **овъ**, **онъ**, (о-въ, о-нъ). Од **он-ај** старински се облик **он**, **он-а**, **оно** говори и сад као лична или именска заменица трећега познатог лица. Оно **ај** у овај, онај дошло је највише изједначивањем са **тај**, или истим путем.

4. Личне заменице трећега непознатог лица *ко* и *што* гласиле су у старо време у првоме падежу једнине **къто** (къ-то) и **чьто** (чь-то), и прави им је први падеж **къ** и **чь**, а оно **то** им је дометак. Први падеж *къто* и *чьто*, пошто су по закону нашега језика јерови испали, гласио је *кто* и *что*. Од *кто* постало је преметањем сугласника **тко**, а од тога, пошто је **т** с почетка отпало, **ко** (премда се и *тко*, *нетко* још може чути); од *что* пак постало је изједначењем неједнаких по звучности сугласника **ч** и **т** — садашње *што*.

У промени тих заменица падежи постају од основа **к** (къ) и **ч** (чь), а дометак **то** јавља се, осим првога падежа, још само у четвртом у заменице **што**.

Осим тога — *што* гласи у првом, четвртом (а који пут и у другом) падежу и **шта**.

Промена је, дакле, оваква:

1	пад.	**ко** (**къ-то**, к-то — *тко*)	**што** (**чь-то**, ч-то) **шта**.
2	„	к-**ога**	ч-**ега** (ч-еса, шта)
3	„	к-**ому** (к-**оме**)	ч-**ему**
4	„	к-**ога**	што, шта.
5	„	—	—
6	„	к-**им** (к-**име**)	ч-**им** (ч-**име**)
7	„	к-**ом**	ч-**ем**.

Разликовања родова и множине ове заменице немају.

5. Заменица *вас* или *сав* гласила је у старо време *вьсъ*. *вьса*, *вьсе*, 2 п. *вьсега*, *вьсеје*. *вьсега*. Кад су поиспадали или самогласником **а** замењени били стари јерови, онда је први падеж гласио *вас*, *вса*, *все*, 2 п. *всега*, *всеје*, *всега*, те је *вс* преметањем сугласника постало *св*, и први падеж је гласио: *вас*, *сва*, *све*, 2 п. *свега*, *све* (м. *свеје*) *свега*. У позније доба заборавило се, да су гласови преметнути, чинило се да је основа *св*, па отуд имамо и у првом падежу *сав* покрај старијега *вас*, које се по неким крајевима и сад говори. По садашњим законима требало би да се *сав* мења као *сам*, али се оно по старим законима, за то што се некад свршивало на стари непчани самогласник **ь**, и сад мења по обрасцу *наш*, као основе с непчаним сугласником на крају. Ипак у јужном говору 6 п. једн. гласи: *свијем;* 2 п. мн.: *свијех;* 3 6 и 7 мн.: *свијем* и *свјема*. На послетку се у значењу 2 п. множине говори још и стари 2 п. двојине *свију*.

6. У заменица *мој*, *твој*, *свој* други падеж једнине мушкога и средњега рода гласи: *мојега*, *твојега*, *својега*; трећи падеж гласи: *мојему*, *твојему*, *својему*; седми падеж

гласи: *мојем, твојем, својем.* По законима једначења неједнаких (из *оје* у овим примерима постаје *ојо — оо*) и сажимања једнаких (из *оо* постаје *ô*) од тих облика постају облици једним слогом краћи, који гласе: *мôга, твôга, свôга; мôму, твôму, свôму; мôм, твôм, свôм,* па после с додатим *е*: *мôме, твôме, свôме.*

7. Као што су се и у именица од старине разликовали међу собом падежи множине: трећи, шести и седми, тако су се они и у придевних заменица разликовали. Трећи падеж имао је наставак **им**; шести **ими**, а седми **их**, те су гласили: трећи: сам**им**, наш**им**; шести: сам**ими**, наш**ими** (за сва три рода), а седми: сам**их**, наш**их** (за сва три рода). Те старинске разлике хрватски књижевници и сад држе.

25.

Лична или именска заменица трећега познатог лица.

Личној заменици трећега познатог лица основа је ј, и она је гласила у првоме падежу једнине: **и**, **ја**, **је**[1]. Овај први падеж једнине тој се заменици још у старо време престао говорити као засебна реч, него је место њега завладала придевна заменица за показивање трећега познатог лица: **он, он-а, он-о**. Међу тим остали су се падежи говорили у двоструким облицима: у **старијим**, чистим, који су се говорили без предлога, и у **познијим**, с облицима који су предметнутим **н** умножени, и који су се говорили с предлозима, ради којих је оно **н** и предметнуто.

Од прве, *старије*, промене познаје данас српски језик само неколике облике, а другом се, *познијом*, и данас у целини служи. Но како је друга од прве постала, и од ње се и сад разликује само предметнутим **н**, овде се показује најпре старија, а после познија промена. У првој

[1] С дометком **же**: *и-же, ја-же, је-же* та заменица у староме словенском езику значи *који, која, које.*

се *стари изобичајени и данас неупотребљиви облици* штампају положеним а још живи и употребљиви **дебелим** словима.

I. Старија промена.

Једнина.

		мушки	женски	средњи (род)
1	пад.	*и*	*ја*	*је*
2	„	*јего*, **га**	*јеје*, **jê**	*јего*, **га**
3	„	*јему*, **му**	*јеј*, **јој**	*јему*, **му**,
4	„	*и*	**ју**	*је*
5	„	—	—	—
6	„	*им*	*јеју*	*им*
7	„	*јем*	*јеј*	*јем*.

Множина.

1	пад.	*и*	*је*	*ја*
2	„	**их**	за сва три рода	
3	„	**им**	„	
4	„	*је*	*је*	*ја*
5	„	—	—	—
6	„	*ими*	за сва три рода	
7	„	*их*	„	

II. Познија промена.

Још у староме језику било је правило, да се облицима ове заменице додаје једно **н** као ради попуне зева свагда, када би пред њу дошао какав предлог. Место **къ јему** (*къ-је-му* у три слога) говорило се **къ-ње-му** (по законима гласовним из *къ-н-јему*); место **безъ јего** (*бе-зъ-је-го* у четири слога) говорило се **бе-зъ-ње-го** (по законима гласовним из *безъ-н-јего*). Али у позније доба облици

њега (место *њего*), *њему* почну се говорити и без предлога, сами за се, као што се и данас говоре, а облици старије промене, који се сачуваше, као што су: **га**, **му**, **ју**, **јој**, **им**, **их** почну се према познијим *њега*, *њему*, *њу*, *њој* *њим*, *њих* сматрати као скраћени према пунима или већи према мањима, као што је *мене* према *ме*, *тебе* према *те*, *себе* према *се*, итд.

У обрасцу се показује садашња промена, а у загради се положеним словима додају стари, сад неупотребљиви, дебелим пак стари још употребљиви облици. Кад се узме да је основа ј или с предметком спојена — *н* — видеће се, да је и ова промена према обрасцу посве правилна.

Једнина.

	мушки	женски	(средњи род)
1 пад.	о̏н[1] (*и*)	о̏на (*ја*)	о̏но (*је*)
2 „	њѐга (*јега*, **га**)	ње̑ (*једе*, **jê**)	њѐга (*јега*, **га**).
3 „	њѐму (*јему*, **му**)	њо̑ј (*јеј*, **јој**)	њѐму (*јему*, **му**)
4 „	њѐга, њ (*и*, **га**)	њу̑ (**ју**, **је**)	*њѐга* (*је*, **га**)
5 „	—	—	—
6 „	њи̑м,-е (*им*)	њо̑м,-е (*јеју*)	њи̑м,-е (*им*)
7 „	њѐму (*јем*)	њо̑ј (*јеј*)	њѐму (*јем*).

Множина.

1 пад.	о̏ни (*и*)	о̏не (*је*)	о̏на (*ја*)
2 „	њи̑х (**их**)	*за сва три рода*	
3 „	њи̑ма (**им**)	„	
4 „	њи̑х (*је*, **их**)	„	
5 „	—	—	
6 „	њи̑ма (*ими*)	*за сва три рода*	
7 „	њи̑ма (*их*)	„	

[1] Као што је речено, први падеж и једнине и множине: *он, она, оно: они, оне, она* узајмљени су од показне заменице, и осим сроднога значења, у граматици су речи са свим различите од осталих падежа.

На место старога четвртога падежа једнине и множине говори се сада старински други падеж у значењу четвртога.

Кад је четврти падеж једнине мушкога и средњега рода *њега* с предлогом, који пут се е првога слога — скраћења ради — избацује, те се говори *на-њга* (м. *на њега*) *за-њга* (м. *за њега*).

26.

Бројеви који се мењају по обрасцу заменица.

Ово су бројеви, који се мењају по обрасцу заменица: *један, једна, једно; два, две, два; оба, обе, оба; обадва, обадве, обадва* (оба два, обе две, оба два); *три: четири*. по том: *двоје, обоје, троје, четворо* (четверо), итд.; и на послетку: *двоји, -е,-а, обоји, -е,-а, троји, -е,-а, четвори, -е,-а*. (*четвери, -е,-а*) итд. Они се мењају по обрасцу напред показаних заменица овако:

1. *Један, -на, -но* мења се са свим по обрасцу *сам*. И у једнини, а особито у множини, често значи *неки*.

2. *Два, две, два; оба, обе, оба; обадва. обадве, обадва* (оба два, обе две, оба два); *три; четири* мењају се и сад, с неком разликом, онако како се некад мењала двојина у придевних заменица кроз сва три рода. Овде се показује та промена с придодатим у загради старинским облицима.

Двојина.

	мужки	средњи (род)
1 пад.	два (*два*)	два (*двѣ*)
2 „	двају (*двоју, двѣју*)	двају (*двоју, двѣју*)
3 „	двѐма (*двѣма*)	двѐма (*двѣма*)
4 „	два (*два*)	два (*двѣ*)

5 пад.	два̑ (*два*)	два̑ (*двѣ*)
6 „	двѐма (*двѣма*)	двѐма (*двѣма*)
7 „	двѐма (*двоју, двѣју*)	двѐма (*двоју, двѣју*)

женски (род)

1 пад.	две̑ (*двѣ*)
2 „	двéју (*двоју, двѣју*)
3 „	двѐма (*двѣма*)
4 „	две̑ (*двѣ*)
5 „	две̑ (*двѣ*)
6 „	двѐма (*двѣма*)
7 „	двѐма (*двоју, двѣју*).

Први падеж средњега рода (с којим су једнаки четврти и пети) још се није са свим изгубио. У *две ста*, које се по свему народу говори, *две* је први падеж двојине средњега рода; у *двије очи, међу очи двије*, оно *двије* је такође први падеж двојине средњега рода по јужноме говору.

3. *Оба, обе, оба; обадва, обадве, обадва* мењају се са свим као *два* по истоме обрасцу старе заменичке двојине.

4. *Три* и *четири* мењају се такође као *два* само што четири у падежима на *ма* нема *четирима* (као што *два* има *двама*, а *три — трима*) него *четирма*.

5. *Двоје, обоје, троје, четворо* итд. збирни су бројеви, који се мењају по обрасцу једнине придевних заменица средњега рода с малим одступањем. Њихова, дакле, промена гласи:

Једнина.

средњи (род)

1 пад.	дво̏је	че̏творо
2 „	двóга (двојега)	четвóрга
3 „	двóме, двóма (двојему)	четвóрме, четвóрма
4 „	дво̏је	че̏творо

5 пад.	двӧје	чётворо
6 „	двóма	четвóрма
7 „	двóма	четвóрма.

Двога је постало гласовним сажимањем из *двојега*, које се још може и чути. *Трога* је такође из *тројега* истим путем постало; али се *тројега* већ нигде не говори. Облици *двóма, четвóрма* припадају старој двојини, али се сад говоре у значењу једнинских облика.

6. Али чим пред бројеве *два, оба, обадва, три, четири* дође предлог, они се више не мењају, већ остају у четвртоме падежу (који је једнак с првим) иза свакога предлога, а именице мушкога и средњега рода, које уз те бројеве стоје, дођу у четврти падеж старе двојине, који је сад једнак с другим падежем једнине; женскога пак рода именице долазе такође у четврти падеж старе двојине, који је сад једнак с првим и четвртим множине. Нпр.: Тражио сам га *у три куће*. — *Код две сестре*. — Раздвојише се *на две стране*. — *Преко три воде студене, преко три горе зелене*. — *Код она два храста*. — Видео сам га *међу она два брда*. — Био сам *на два места*. — Били су се *око два велика града*. — Прођоше *кроз три велика села*. — Био сам *у оба та места*. — Оре *на два вола*. — *Код три коња* иде пешице. — *Од два уха*. — *Са четири сина* иде на војску, итд.

Бројеви *два, оба, обадва, три, четири* овако се с именицама уз које стоје слажу и кад нису пред њима предлози, нпр.: *Два велика раста*. — *Три висока брда*. — *Она два пилета*. — *Ова два лепа детета*.

7. И бројеви *двоје, троје, четворо* итд. не мењају се по својим горе показаним облицима чим пред њих дођу предлози, нпр.: Отишао *с двоје деце*. — Оставио кућу *на двоје деце*. У осталом у њих може бити и противно, т. ј. могу и уз предлог имати падеже, нпр.: *то двоје, тога двога*, од *тога двога*; нама *двома*, к *нама двома* итд.

Она именица која значи бројену ствар стоји уз ове бројеве у другом падежу множине (или једнине, ако се другим падежем једнине може заменити други падеж множине, што је случај у гдекојих збирних именица), нпр.: *двоје деце, десеторо чељади, двадесеторо момчади, џеторо телади*, итд.

8. Бројеви *двоје, троје, четворо* итд. могу се говорити у множини у сва три рода: *двоји,-е,-а; троји,-е,-а; четвори,-е,-а* итд. У овом облику мењају се правилно онако, како се мења множина придевних заменица.

III.

Промена придева.

27.

Одређени и неодређени вид.

Придеви имају два вида: *одређени* и *неодређени*, и према њима два значења. У неодређеном виду придеви значе само каквоћу, и значење им је опште, нити се нарочито везује за какву поименце познату поједину ствар или лице; одређени пак значе такође каквоћу, али се њихова каквоћа још нарочито везује за какву поименце познату ствар или лице. То се види у примерима.

Цр̑на Го̑ра (држава српска) — придев одређен.

цр̏на го̏ра (ма која у природи, којој тај придев пристаје) — придев неодређен.

Бели Поток (поједино село тога имена) — придев одређен.

бео поток (ма који у природи. коме тај придев пристаје) — придев неодређен.

Као год, дакле, што се *особне* именице разликују од именица *заједничких*, тако се и придеви *одређени* разликују од придева *неодређених*.

28.

Како се одређени и неодређени придеви обликом разликују.

Придев неодређен гласи већ у првом падежу друкчије, него одређен, као што показују ови примери:

НЕОДРЕЂЕНИ ПРИД.			ОДРЕЂЕНИ ПРИД.		
лȇп,	ле́па,	ле́по	лȇпӣ,	лȇпа̑,	лȇпо̑
дȍбар,	дȍбра,	дȍбро	дȍбрӣ,	дȍбра̑,	дȍбро̑
гњ̏ио,	гњи́ла,	гњи́ло	гњȋлӣ,	гњȋла̑,	гњȋло̑
бȅо,	бе́ла,	бе́ло	бȇлӣ,	бȇла̑,	бȇло̑
нагао,	на́гла,	на́гло	на̑глӣ,	на̑гла̑,	на̑гло̑
го,	го̏ла,	го̏ло	гȍлӣ,	гȍла̑,	гȍло̑
хȉтар,	хȉтра,	хȉтро	хȉтрӣ,	хȉтра̑,	хȉтро̑

Као што се види, осим промене акцента одређени се придев од неодређенога разликује тим што у мушкога рода има наставак **и**, и што у женском и средњем роду наставци *а* и *о* нису кратки као у неодређеног вида, него дугачки с акцентом, по коме се може мислити, да су од некаква сажимања постали.

И доиста, у старо време се говорило не: *лȇпӣ, лȇпа̑, лȇпо̑,* него: *лȇпи-и*[1], *лȇпа-ја, лȇпо-је*. Из тога је сажимањем (у средњем роду једначењем па сажимањем) самогласника на крају постао садашњи наш облик. Оно пак **-и** -ја -је, чим се као неким наставцима разликовао одређени придевски облик од неодређенога, није ништа

[1] *Лепи***-и** стоји место лепъ**-и.** Ради додатога *и* — **ъ** је морало прећи у снажније **ы**, које је у српском језику замењено самогласником **и**.

друго, него лична заменица трећега познатога лица, о којој учи члан 25 ове граматике. И као што је у староме језику одређени вид придева у првоме падежу постајао од неодређенога, пошто му се на крају додала лична заменица трећега лица *и, ја, је;* тако су и остали падежи постајали од падежа неодређених придева, пошто би им се на крају додали и у једну реч с њима сложили падежи личне заменице трећега познатога лица.

Придеви пак неодређени мењали су се у староме језику, па се још и сада мењају као именице.

За то се промена одређених придева, пошто су они сложени од промене именичне и заменичне, може звати *променом сложеном* напрема промени неодређених придева, која би се могла звати променом *именичком.*

29.

Промена неодређених придева.

Неодређени придеви мењају се као именице осим неких падежа, и то: мушки род — по првој, женски — по трећој, а средњи — по другој врсти.

У старо време ова је промена неодређених придева имала све падеже по обрасцима горе именованих врста. Данас су на место многих наставака именичке промене ушли у обичај наставци заменичке промене. Да би се то у обрасцу могло прегледати, наставци су именичке промене наштампани обичним, а наставци заменичке промене положеним словима. Наставци множине у загради припадају јужном говору.

Једнина.

	мушки	женски	средњи (род).
1.	пад. жут	жу́т-а	жу́т-о
2.	„ жу́т-а	жу́т-ē	жу́т-а

3.	„	жу́т-у	жу́т-*ој*	жу́т-у
4.	„	жу́т (жу́т-а)	жу́т-у	жу́т-о
5.	пад.	—	—	—
6.	„	жу́т-*и̂м (-ијем)*	жу́т-о̂м	жу́т-*им (-ијем)*
7.	„	жу́т-у	жу́т-о̂ј	жу́т-у

Множина.

1.	пад.	жу́т-и	жу́т-е	жу́т-а
2.	„	жу́т-*и̂х (-ијех) за сва три рода.*		
2.	„	жу́т-*им (-ијем) за сва три рода.*		
4.	„	жу́т-е	жу́т-е	жу́т-а
5.	„	—	—	—
6.	„	жу́т-*им (-ијем) за сва три рода.*		
7.	„	жу́т-*им (-ијем) за сва три рода.*		

Овако се исто мењају и сви остали придеви неодређенога вида. Они, који се свршују на непчани сугласник, имају само у средњем роду једнине у првом, четвртом и петом падежу наставак *е* место *о*, а иначе се и они мењају у свему по истоме обрасцу.

30.

Напомене к промени неодређених придева.

1. Неки су придеви такога значења, да и не могу имати обадва вида, него се говоре или само у одређеном или само у неодређеном виду.

Само у неодређеном виду говоре се придеви на *ов* (*ев*), *ин*, *j*, нпр.: Стојанов, царев, мајчин, Ивањ, Никољ, итд.

2. Многа правила, која су придодата к првој врсти промене именица, вреде и за мушки род неодређених придева потпунце, ако се онај исти случај деси.

Тако су се у старо време и придеви мушкога рода сви свршавали на ъ и ь, и имали су један слог више. По-

што је отпало ъ и ь, и тиме основа једним слогом постала краћа, ако се свршавала на два сугласника, међу њих се (осим *жд*, *зд*, *ст* и *шт*) уметало непостојано *а*. Тако је у *добар* (добръ), *добр-а* основа — *добр*, у *бесан*, *бесн-а* основа — *бесн*, у *витак*, *витк-а* основа — *витк*.

Тако је у *нагао* основа *нагл*, и међу **г** и **л** уметнуто је *а* још пре, него што се **л** на крају у **о** претворило.

Тако је у *гњио*, *бео*, *цео* непостојано од **л** постало **о**, и *л* већ у женском роду, не будући на крају слога, остаје непретворено.

Ако се у основи десе у ком падежу по звучности неједнаки парови сугласника, они се по звучности једначе, чим један до другога дођу, како где по гласовним законима затреба. Од *гладак*, *сладак* било би *гладка*, *сладка*, али по закону сугласничког једначења по звучности постаје: *глатка*, *слатка*. Тако је од *мрзак* — *мрска*, од *низак* — *ниска*, од *гибак* — *гипка* итд.

31.

Промена одређених придева.

Напред је речено, да је промена одређених придева управо сложена промена, и да су јој падежи постали од падежа неодређених придева, који су ишли по именичкој промени, и од падежа личне заменице трећега познатог лица *и*, *ја*, *је*, који су се с оним првим у једну реч састављали. Мало се падежа од те сложене промене одређених придева до сад сачувало, а остали су се изједначили с простом променом заменичном. Добро сачувани падежи старе промене ово су. Напред је садашњи, а у загради је стари облик.

Једнина.

1. пад.	жутӣ (жути-**и**)[1]	жута̑ (жута-ја)	жуто̑ (жуто-је)
2. „	—	жутê (жуте-јê)	—
3. „	—	—	—
4. „	жутӣ (жути-**и**)	жуту̑ (жуту-ју)	жуто̑ (жуто-је)
5. „	жутӣ (жути-**и**)	жута̑ (жута-ја)	жуто̑ (жуто-је)
6. „	—	—	—
7. „	—	—	—

Множина.

1. пад.	жутӣ (жути-**и**)	жутê (жуте-је)	жута̑ (жута-ја)
2. „	—	—	—
3. „	—	—	—
4. „	жутê (жуте-је)	жутê (жуте-је)	жута̑ (жута-ја)
5. „	жутӣ (жути-**и**)	жутê (жуте-је)	жута̑ (жута-ја)
6. „	—	—	—
7. „	—	—	—

Из овога се најјасније види, за што је у одређених придева на крајњем слогу свагда високо дуги ̑ акценат.

За све пак остале, у овом обрасцу сложене промене непопуњене падеже, ваља знати, да се они у српском језику попуњавају падежима склоњеним од придевске основе по обрасцу заменица (у чл. 22 показаном) с том јединим разликом, што високо дуги акценат сложене промене за који је сад показано како је постао, прелази, једнакости ради, и на те наставке, ма да они по својој природи нису дуги. Тим је начином изашло, да се придеви мењају сад готово са свим као придевне заменице.

Промена одређених придева састављена је, на тај начин, из падежа̑ сложене (по показаном начину) и из на-

[1] *Жути*-**и** је место *жутъ*-**и**. Ради додатога **и** — **ъ** је морало прећи у спажније **ы**, које се у српском језику изједначило са **и**.

дежа заменичке промене. У целини се види у обрасцима, који показују лако видљиву разлику у наставцима ради тога, што се једне основе свршују на непчани, а друге на ненепчани сугласник. Прегледа ради наставци се заменичких падежа штампају друкчијим словима.

I. Основе на ненепчани сугласник.

Једнина.

		мушки	женски	средњи (род)
1	пад.	жути̑	жут-а	жут-о̂
2	„	жут-*о̂га (-о̂г)*	жут-е̂	жут-*ога*
3	„	жут-*о̂му (-о̂м,-о̂ме)*	жут-*о̂ј*	жут-*ому (-о̂м,-о̂ме)*
4	„	жут-и̑ *(-о̂га, -о̂г)*	жут-у	жут-о̂
5	„	жут-и̑	жут-а	жут-о̂
6	„	жут-*им (-ијем)*	жут-*о̂м*	жут-*им (-ијем)*
7	„	жут-о̂м *(-оме)*	жут-*о̂ј*	жут-*ом (-оме)*

Множина.

1	пад.	жут-и̑	жут-е̂	жут-а̑
2	„	жут-*и̑х (-ијех)*	*за сва три рода*	
3	„	жут-*им (-и̑ма,-ијем,-ијема)*	*за сва три рода*	
4	„	жут-е̂	жут-е̂	жу-та̑
5	„	жут-и̑	жут-е̂	жут-е̂
6	„	жут-*и̑м (-и̑ма,-ијем,-ијема)*	*за сва три рода*	
7	„	жут-*им (-и̑ма,-ијем,-ијема)*	*за сва три рода*	

II. Основе на непчани сугласник.

Једнина.

		мушки	женски	средњи (род).
1	пад.	вруħ-и̑	вруħ-а̑	вруħ-е̂
2	„	вруħ-*е̂га (-е̂г)*	вруħ-е̂	вруħ-*е̂га (-е̂г)*

3 пад.	врућ-*ему (-ем)*	врућ-*ој*	врућ-*ёму (-ём)*
4 „	врућ-й *(-ёга,-ёг)*	врућ-у	врућ-ё
5 „	врућ-й	врућ-а̑	врућ-ё
6 „	врућ-*йм* (*-ијем)*	врућ-*ôм*	врућ-*им (-ијем)*
7 „	врӳћ-*ём*	врућ-*ој*	врућ-*ём*

Множина.

1 пад.	врућ-й	врућ-ё	врућ-а
2 „	врућ-*йх (-ијех)* *за сва три рода.*		
3 „	врућ-*йм (йма,-ијем,-ијема)* *за сва три рода*		
4 „	врућ-ё	врућ-ё	врућ-а̑
5 „	врућ-й	врућ-е	врућ-а̑
6 „	врућ-*йм (-йма,-ијем,-ијема)* *за сва три рода*		
7 „	врућ-*им (-йма,-ијем,-ијема)* *за сва три рода.*		

32.

Напомене к промени одређених придева.

1. Неки се придеви говоре и мењају само у одређеном виду. Таки су придеви, који се у првом падежу једнине мушкога рода свршују на *ји*, *ски*, *њи*, као што су: *божји*, *рибљи* (познатим путем од *рибји)*, *дивљи* (од *дивји)*, *срiски*, *удовички*, *средњи*, *последњи*, *крајњи*, *данашњи*, *вишњи* итд. С њима је у друштву и придев *мнȍгӣ,-а̑,-ō*.

2. Придев *мали* у првом падежу једнине мушкога рода не може имати неодређенога вида. У осталим пак падежима говори се у обадва вида.

3. Како у свима осталим променама, тако су се у старо време и у промени придева и одређених и неодређених разликовали падежи: трећи, шести и седми множине. Трећему је падежу множине некада био наставак **им**: жут**им**. добр**им**, врућ**им**, као што је и сад; шестому је био наставак **ими**: жут**ими**, добр**ими**, врућ**ими**, а седмому је био наставак **их**: жут**их**, добр**их**, врућ**их**.

Овај седми падеж говорио се до скора, и говори се још понегде, као што сведоче примери: *Љуби цара по недри(х) свилени(х). — У градовијех приморскијех. — По околнијех селијех. — На сеоскијех воловијех*, итд. У последњим примерима *ијех* долази по законима јужнога говора на место старога заменичкога наставка **ѣхъ**, као што и у жут**ијем**, добр**ијем** оно **ијем** у јужном говору старинско **ѣмъ** замењује.

Разликовање ових падежа још држе хрватски књижевници.

33.

Заменички облици помешани с придевскима.

Као год што су придеви у многим падежима напустили старије своје именичке и сложене облике, па се у промени изједначили са придевним заменицама, тако су и придевне заменице у многоме изједначиле се с придевима и много којешта од њих попримале. Тако

1. Многе се заменице сад говоре у два вида, у одређеном и неодређеном, ма да је то од старине само придевска особина. Заменица *сам*, *-а*, *-о* говори се и мења, и као неодређени (2 пад. *сама*, 3 пад. *саму* итд.) и као одређени придев: *сами*, *сама*, *само* итд. Тако исто могу имати обе придевске промене и заменице: *овакови*, *онакови*, *такови*, *какови*. А исте заменице у друкчијем облику: *какав*, *такав*, *онакав*, *некакав*, *никакав*, *којекакав*, *свакакав* држе свој стари заменички облик без онога **и** (обележја сложених придева) у првом падежу, али у осталим падежима имају осим заменичких облика и облике неодређених придева: *каква*, *никаква*, *свакакву*, *никакву* итд. На послетку заменице *његов*, *њен*, *њезин*, *њихов*, *њихан* (2 пад. *њихна*) врло се радо мењају и по промени неодређених придева.

2. Гдекоје заменице немају први падеж по својој заменичкој промени, него га имају као одређени придеви:

и пошто се праве заменице од придева највише разликују у првоме падежу, јер су се у одређених придева сви остали падежи изједначили са падежима заменичним — то је у тих заменица нестало и тога обележја заменичког. Тако заменице *кој*-**и**, *ист*-**и**, *овак*-**и**, *онак*-**и**, *так*-**и**, *как*-**и**, *оволик*-**и**, *толик*-**и**, *онолик*-**и**, *колик*-**и** никад се у првоме падежу једнине не говоре без наставка **и**, који је у томе падежу обележје одређених (сложених) придева. Само заменице *овај* (м. *овъ*), *онај* (м. *онъ*), *свак*, *чиј (нечиј, ничиј*, *свачиј*, *којечиј)* и *васколик*, могу још у томе првоме падежу једнине и узети онај наставак **и** и бити без њега; могу, дакле, гласити и како је горе забележено, и: *ови*, *они*, *сваки*, *чији*, *васколики* итд.

ДРУГА ПОЛОВИНА

Наука о облицима глагола.

34.

Какве облике имају глаголи.

Глаголи имају *просте* и *сложене* облике. *Прости* облици постају од глаголских основа наставцима онако исто како и именски облици од имeничких основа постају; *сложени* су из два или три проста облика састављени. *Пишем, читам, радих, виђах, чувен, знао, певајући* прости су облици, који су од основа наставцима постали; — *писао сам, рећи ћу, читаћу, виђен сам, чувен сам, знао бих, бејах запевао, прочитао сам био* облици су сложени, састављени из облика двају глагола.

Према томе ће се и овде говорити најпре о *глаголским облицима простим*, а после о *глаголским облицима сложеним.*

А.

О глаголским облицима простим.

35.

Који су и какви су прости глаголски облици.

Прости су глаголски облици ово:

1. *Начин неодређени*, нпр.: *лити, пити, пећи, точити, хранити, стајати, куповати, везивати* итд.

2. *Време садашње*, нпр.: *лијем, пијеш, пече, точи, хранимо, стојите, купују, везују* итд.

3. *Пређашње несвршено*, нпр.: *лијах*, *пијаше*, *пецијаше*, *точасмо*, *храњасмо*, *стајасте*, *куповаху*, *везиваху* итд.

4. *Пређашње свршено*, нпр.: *лих*, *пи*, *пече*, *точи*, *храни*, *стајасмо*, *куповасте*, *везиваше* итд.

5. *Прилог времена садашњега*, нпр.: *лијући*, *пијући*, *пекући*, *точећи*, *хранећи*, *стојећи*, *купујући* *везујући*, итд,

6. *Прилог времена прошлог* нпр.: *ливши*, *пивши*, *пекав*, *точив*, *хранив*, *стајавши*, *куповавши*, *везивавши*, итд.

7. *Прошасти придев*, нпр.: *лио*, *пила*, *пекло*, *точили*, *храниле*, *стајала*, *куповали*, *везивали* итд.

8. *Трпни придев*, који имају само прелазни глаголи, нпр.: *ливен*, *попијен*, *печен*, *точен*, *застрт*, *куповат*, *везиват*, итд.

.. *Заповедни начин*, нпр.: *лиј*, *пиј*, *пеци*, *точимо*, *храните*, *купујте*, итд.

36.

Именски и глаголски облици у глагола.

Облици ови разликују се међу собом по томе, што једни показују **врэме** (*садашње* или *прошасто* или *будуће*) и **лице** (прво, које говори; друго, коме се говори; и треће, о коме се говори), и то су *прави глаголски облици*; — други пак не показују лице, и то су *глаголско-именски облици*.

Између горе набројених девет простих облика **прави су глаголски облици** *времена: садашње*, *пређашње несвршено*, *пређашње свршено* и *заповедни начин*; — **глаголско-именски** пак **облици** јесу: *начин неодређени*, *глаголски прилог времена садашњега*, *глаголски прилог времена прошлога*, *прошасти глаголски придев* и *трпни глаголски придев*.

Неки од *глаголскс-именских облика*, као што су: *прошасти* и *трпни глаголски придев* и сад се могу мењати као што се придеви мењају, нпр. *остарео човек*, *остарела*

човека итд. или: *кошена ливада, кошене ливаде* итд.; неки пак, као што су *глаголски прилози времена прошлога* и *садашњега* мењали су се у староме језику, и онда су били *придеви* тих времена; у данашњем се пак језику не мењају, стоје уз глаголе као прилози, да им радњу ближе означе, и за то се и зову *прилозима*. И *начин* је *неодређени* исто тако непромењљив још од старих времена.

37.

Број и род у глагола.

Како год *имена*, тако и *глаголи* разликују једнину и множину.

Прави глаголски облици обележавају множину својим посебним наставцима по лицима првом, другом и трећем; *глаголско-именски* пак *облици*, који су промењљиви (а то су *придеви прошасти и трпни*), обележавају множину оним истим наставцима именске промене, којима се и остали прави придеви служе, нпр. остарел**и**, остареле, остарела; кошен**и**, кошене, кошена.

И **род** *прави глаголски облици* не разликују; а *глаголско-именски облици*, у којих се једином међу глаголским облицима род распознаје, служе се и ту начином, којим имена род обележавају.

38.

Основе, наставци и умеци.

Прости облици свију глагола постају или од *основе начина неодређеног*, или од *основе времена садашњега*. По томе сваки глагол има две основе, од којих му сви облици постају. У глагола *трес*-**ти**, коме садашње време гласи *тресе*-**м**, основа је начина неодређеног **трес**, а основа времена садашњег: **трес** ; у глагола *виде*-**ти**, коме

садашње време гласи *види*-**м**, основа је начина неодређеног **виде** (у староме језику *видѣ*), а основа времена садашњег **видие** (из чега је изједначивањем самогласника **ие** постало **види**).

Основа начина неодређеног или је једнака с глаголским кореном, или постаје различитим наставцима од корена или од именских и глаголских основа. Нпр. у **пи**-*ти*, **ста**-*ти* основе су начина неодређеног корени **пи**, **ста**; у **крочи**-*ти*, **скочи**-*ти* основа је начина неодређеног постала од именских основа *крок*, *скок;* у **враћа***ти*, **плаћа***ти* основа је начина неодређеног постала од готових већ глаголских основа *врати, плати* (врати-а-ти, плати-а-ти).

Основа времена садашњег постаје увек (било да се образује од корена или од основе начина неодређеног) наставком **е**, као што показују примери *тресе*, *видие* (једначењем и сажимањем промењено у *види*), *певае* (једначењем и сажимањем промењено у пѐва̑), *купуе*, итд. Само три глагола, који у садашњем времену гласе *јесам*, *јѐм*, *да̏м* разликују се од свију осталих глагола у томе, што им основа времена садашњег не постаје наставком **е**, него је једнака с кореном и гласи *јес*, *јед*, *дад*. Они ће даље сваки на свом месту бити поменути.

Наставци су двојаки. Једни су *за лица*, а други за *глаголски облик (прави глаголски* или *глаголско-именски)*.

Наставци за лица обично долазе после наставака за глаголски облик, и ово су:

	ЈЕДНИНА.	МНОЖИНА.
1. лице:	**м**	**мо**
2. „	**ш** (*си*, *с*)	**те**
3. „	— (*т*)	— (*нт*)

Наставци ови за лиц најбоље се виде у глаголу Јес-а-**м**, јес-**си**, јес-**т**; јес-**мо** јес-**те**, јес-**у**. Треће лице мно-

жине *јесу* постало је из **јес-о-нт**: **т** је с краја отпало, а **он** се још у старо време претворило у ж, које је у српском језику замењено гласом **у**. Наставак другога лица **си** претворио се у осталих глагола у **ши**, које је сад скраћено у **ш**; наставак трећега лица једнине **т** отпао је у свију осталих глагола.

Наставци за глаголске облике показаће се ниже у особитом чланку редом по облицима.

Умеци су самогласници, који обликов наставак за основу вежу, нпр. у *пек*-о-*х* — *пек* је основа, х је наставак за пређашње свршено, а **о** је уметак, којим је тај наставак за своју основу везан. У горе показаном *јес-о-нт*, из којега је постало наше садашње *јесу* — основа је *јес*, наставак је *нт*, а уметак је **о**.

39.

Наставци за облике глаголске.

Као што се види из чл. 38 глаголски облици постају или од основе времена садашњега или од основе начина неодређенога. По томе ће се и овде њихово постајање изложити.

А. *Наставцима састављеним с основом времена садашњега постају ови облици:*

1. *Време садашње.* Пошто је основа сама образована тако, да значи време садашње, ово време нема наставака за облик (за време), него непосредно уз основу прима личне наставке. Од основа *тресе*, *певае*, *хвалие*, *купуе* образује се време садашње овако:

	I.	II.	III.	IV.
Једн. 1. л.	тресе-м	певае-м	хвалие-м	купуе-м
2. „	тресе-ш	певае-ш	хвалие-ш	купуе-ш
3. „	тресе-(т)	певае-(т)	хвалие-(т)	купуе-(т)

Мн.	1. „	тресе-мо	певае-мо	хвалие-мо	купуе-мо
	2. „	тресе-те	певае-те	хвалие-те	купуе-те
	3. „	тресе-(нт)	певае-(нт)	хвалие-(нт)	купуе-(нт)

Наставак трећега лица једнине говорио се у старо време у свих глагола као што се сад говори у глаголу *јес*-т, али је **т** сад избачено. Исто тако је одбачено и **т** од наставка трећега лица множине. У другом и трећем примеру из **ае** и **ие** постало је једначењем па сажимањем садашње дуго **а̑** и **и̑**; у четвртом се примеру зев међу **у** и **е** попуња сугласником **ј**.

У трећем лицу множине наставак основе времена садашњега **е** претвара се пред **н** у **о**; из **он** постајало је у старом језику **ѫ**, које је у српском језику замењено гласом **у**. Ако ли се пред тим **е** трећега лица множине деси дуго **и**, које остаје као што је у примеру III, онда се **е** не претвара у **о**, него се с оним **и** једначи, па по том сажима, те нпр. из хвал**иинт** — хвал**и̑нт** оно **и̑н** претвара у **ѧ** — хвалѧт, из кога је у нашем језику постало *хвале*, јер се **ѧ** замењује гласом **е**.

Што год сад с наставком основе времена сад. **е** бива у трећем лицу множине пред личним наставком **нт**, то се све од тога наставка некад догађало и у првоме лицу једнине времена садашњег пред личним наставком **м**. Из тресе-м, певае-м, хвалие-м, купуе-м постало је најпре: тресо-м певао-м хвалио-м, купуо-м, а из овога: тресѫ, пева-ј-ѫ, хвал-ј-ѫ (па по том хваљ-ѫ) купу-ј-ѫ, и тако је прво лице времена садашњега постајало готово у свих глагола. Временом из глагола дам, јесам, итд. у којима је наставак и у старо време био такав какав је сад — **м** продре и у остале глаголе, те тим постане правило које је сад. Има пак у српском језику четири глагола, којима се прво лице једнине времена садашњега и сад говори по старом правилу. Ти су глаголи *вељу*, *виђу*, *могу*, *хоћу*·

Основа им је времена садашњега *велие*, *видие*, *моге*. *хотие*, а садашњи облици постали су овим менама:

велие-м	велио-м	велјѫ	ве*љу*
видие-м	видио-м	видјѫ	ви*ђу*
моге-м	мого-м	могѫ	мо*гу*
хотие-м	хотио-м	хотјѫ	хо*ћу*.

Тако је било *мољу* а не *молим*, *прошу* а не *просим*, *гоњу* а не *гоним*, *рођу* а не *родим*, *ломљу* а не *ломим*, *копају* а не *копам* итд.

2. *Време прећашње несвршено* постаје од основе времена садашњега овим путем:

а. Наставак **е** којим постаје основа времена садашњега снажи се у старинско **ѣ**, које се, долазећи у друштво различитих гласова, различито и мења, подешавајући се, како с којим гласом треба.

б. Уз основу времена садашњег с тако оснаженим наставком **е** долази наставак прећашњега несвршеног времена *ах*.

в. Уз наставак за време долазе лични наставци и умецима се везују за наставке времена. У српском језику прво лице једнине нема сад никаквога личног наставка.

Све ово показује се у прегледу на примеру од основе *тресе*, која оснажена за прећашње несвршено, гласи *тресѣ*.

Једн.	1 л.	тресѣ-ах		треси-ј-ах.
	2 „	тресѣ-ах-е(с)	тресѣ-аш-е	треси-ј-аш-е.
	3 „	тресѣ-ах-е(т)	тресѣ-аш-е	треси-ј-аш-е.
Мн.	1 „	тресѣ-ах-мо		треси-ј-ас-мо
	2 „	тресѣ-ах-те		треси-ј-ас-те
	3 „	тресѣ-ах-о-нт	тресѣ-ах-ѫ	треси-ј-ах-у.

У другом и трећем лицу једнине **х** се пред уметком **е** претвара у **ш**, а наставци лични из тих лица поотпадали су још у староме језику.

У првом и другом лицу множине српски језик сад нема уметака, и **х** се од наставака времена пред **м** и **т** претвара у **с**.

У трећем лицу множине бива оно исто што је у истоме лицу множине при времену садашњем описано.

У неких глагола, који ће се даље у врстама поименце навести, прећашње несвршено постаје од основе начина неодређенога.

Свршени глаголи ради *тренутности* радње, коју они значе, времена прећашњег несвршеног имати не могу.

3. *Начин заповедни.* Постаје од основе времена садашњега наставком **и**. Има облике у једнини само за *друго*, а у множини само за *прво* и *друго* лице. Друго лице једнине одавно је изгубило свој лични наставак; прво и друго лице множине имају га и сад. Наставак *и* са *е* испред себе претварао се у старом језику у **ѣ**, место којега наш језик сада има **и**, нпр.: *треси* (тресе-**и**, — тресѣ) *паси* (пасе-и — пасѣ) *реци* (реке-и — рецѣ). У основама које се свршују на самогласник бива то исто, али се промене свршују у неколико друкчије, нпр.: од *знати* основа је садашњега времена *знае*, к њој прилази наставак за начин неодређени **и**: *зна*е-**и**; из овога **еи** с краја постаје **ѣ**: *зна*ѣ; из овога ѣ постаје **и**: *зна***и**; а ово **и** се претвара у **ј**. Тако бива у *пити*, *лити*, *певати* итд. У *чинити хвалити* стеку се таким начином два **и**, па једно отпада.

4. *Прилог времена садашњега.* Има најпре исти наставак *нт*, који има треће лице множине времена садашњег, и с њим се основа онако исто слаже, како то бива у трећем лицу множине времена садашњега. Но пошто је *прилог времена садашњега* именски облик, то се к овоме глаголском наставку за лице додаје наставак **ј**, којим постају нека имена, а по том се додаје **и** као падежни наставак првога лица множине рода мушкога. Тако из

основе *тресе* постаје *тресе-нт-ј-и* — *тресо-нт*-ј-и — *тресѫтји* — тресући.

Али ма да је овај облик по постању своме први падеж множине рода мушкога — он се сад говори као прави *прилог*, и нема никаквога надежног значења. У старо пак време данашњи *прилог времена садашњег* није био *прилог*, него *придев*, и мењао се у одређеном и неодређеном виду у једнини и множини и у сва три рода као сви остали придеви, али се то у српском језику одавно изобичајило. Само од три глагола одржао се овај *глаголски прилог времена садашњега* још до данас као придев. То су придеви: *врућ* (од *врети*) *могућ* (од *моћи*) и *држећ* (од држати) — али се и они данас мењају по придевској промени не као *глаголски придеви*, него као *прави придеви*, с којима су се и у значењу и у употреби изједначили.

Како и овај облик значи радњу продужену или несвршену, то ни њега глаголи свршени, значећи свагда тренутну радњу, имати не могу.

Б. Наставцима састављеним с основом начина неодређеног постају ови облици.

1. *Начин неодређени* (инфинитив). Он постаје наставком **ти**, нпр.: *ли*-**ти**, *ши*-**ти**. *хвали*-**ти**, *пева*-**ти** итд. Ако се на крају основе десе гласови који не друугују с гласом т, који је у почетку наставка — они се међу собом по гласовним законима подешавају. Од крад-**ти**, плет-ти постаје: крас-ти плес-ти; од греб-ти, црп-ти — греп-*с*-ти, црп*с*-ти; од ректи, мог-ти — рећи, моћи итд.

2. *Време пређашње свршено* (аорист) постаје наставком за време **х**, који уз основе на самогласник просто пристаје, уз основе се пак на сугласник везује умецима, који ће се доле у примерима показати. За наставком **х**, као наставком времена, долазе наставци за лица, али данас само у множини; у једнини су одавно погубили се. Тога

ради у другом и трећем лицу једнине и наставак времена **х** отпада. Наставци за лица у првом и другом лицу множине просто пристају уз наставак времена **х**, који се у та два лица претвара у **с**, а у трећем лицу множине, долази уметак **е** пред којим се **х** претвара у **ш**. У примеру се показује постанак пређашњег свршеног од основа *трес* и *хвали.*

Једн.	1	л.	трес-о-х	трес-о-х
„	2	„	трес-е-х	трес-е
„	3	„	трес-е-х	трес-е.
Мн.	1	„	трес-о-х-мо	трес-о-с-мо.
„	2	„	трес-о-х-те	трес-о-с-те
„	3	„	трес-о-х-е-нт, трес-о-**ш-ѧ**т,	трес-о-ш-е.
Једн.	1	л.	хвали-х	хвали-х
„	2	„	хвали-х	хвали
„	3	„	хвали-х	хвали
Мн.	1	„	хвали-х-мо	хвали-с-мо
„	2	„	хвали-х-те	хвали-с-те
„	3	„	хвали-х-е-нт, хвали-**ш-ѧ**т.	хвали-ш-е.

3. *Прилог времена прошлог.* Постаје наставком *въс*, из којега **ъ** обично нестаје. Па како је овај прилог од старине именски облик, томе се глаголском наставку *въс* додаје још именски наставак **ј**, иза којега се још додаје и **и**, падежни наставак мушкога рода множине. Тако постаје *чу-*въсј*-и*, из којега по гласовним законима нашега језика излази *чу-вш-и*.

Али ма да је овај облик, по постању своме, први падеж множине рода мушкога, сад га нико не разумева ни као падеж ни као множину ни као мушки род, него се говори и разумева као непроменљива реч, *као прилог*, служећи за допуну смисла глаголскога. Али некада није био *прилог* него је био *придев*, имао је промену, какву имају

придеви одређенога и неодређенога вида, па се то из српскога језика мало по мало изобичајило.

Од некадашње промене по падежима, бројевима и родовима још се говори само први падеж мушкога рода. Тај облик постаје глаголским наставком *въс*, после тога наставка није имао ни у старо време никаквих наставака ни за именски облик ни за падеж; тога ради је још у старом језику отпадало **с** — по том је у старом језику остало *чу-въ*, а из овога је наше садашње *чув*. Оно се доиста и сад може рећи само у једнини рода мушкога, али се и место њега може рећи *чувши*.

Ако наставак *въс* дође после основа које се свршују на сугласник, између крајњега сугласника од основе и наставка *въс* умеће се **а**. Тако постаје *плет-а-вши*, *трес-а-вши* итд.

4. *Прошасти придев* постаје наставком **л**. Ако то **л** приђе к основи, којој је на крају **д** и **т** — **д** и **т** испадају. Од основа *плет* — *крад* постаје по томе *пле***о** *кра***о** (из *плет*-**л** *крад*-**л**). Ако ли то **л** дође уз основу, која се свршује на сугласник, онда се између **л** и сугласника на крају основе умеће **а**. Тако постаје *рек***ао**, *пек***ао**, *мог***ао** (из *рек*-**л**, *пек*-**л**, *мог*-**л**).

Прошасти глаголски придев као именско - глаголски облик добија уз глаголски наставак **л** још и именске наставке једнине, множине и рода као неодређени придеви. Тако постаје *плео* (сад без наставка, у старо време *плел*-ъ) *плел*-а, *плел*-**о**, *плел*-**и**, *плел*-е, *плел*-**а**.

Од многих непрелазних глагола овај прошасти придев обичан је и у осталим облицима придевским. Од *постао*, *изгорео*, *остарео* може бити и неодређени вид: *постао*, *постала*, *постало*; *изгорео*, *изгорела*, *изгорело*; *остарео*, *остарела*, *остарело*, и одређени: *постали̑*, *постала̑*, *постало̑*; *изгорели̑*, *изгорела̑*, *изгорело̑*; *остарели̑*, *остарела̑*, *оста-*

релô, итд. И у оба вида могу се образовати сви падежи и једнине и множине као и у осталих придева.

5. *Трпни придев* постаје наставком **ен** или **т**. Наставак **ен** слаже се с основом како у којој врсти, према гласовима који се где десе нпр.: печ-**ен**, стриж-**ен** (пек-**ен**, стриг-**ен**), хваљ-**ен** (хвали-**ен**, хвалј-**ен**), *зна́н* (зна-ј-**ен**, зна-ан, *знан*). Наставак **т** долази само уз неке основе на самогласник, нпр.: кле-**т**, простр-**т**, зва-**т** итд.

И трпни глаголски придев као именско-глаголски облик добија још и именске наставке за падеж, број и род по правилу неодређених придева. Тако *печ-ен* (у ком је у старо време био наставак **ъ**), *печ-ен*-а, *печ-ен*-о; *печ-ен*-**и**, *печ-ен*-е, *печ-ен*-а.

Овај облик у осталом обичан је само у прелазних глагола, и још чешће него прошасти придев може имати и све облике одређених и неодређених придева. Тако *хваљен*, *хваљена*, *хваљено*, *хваљени*, *хваљене*, *хваљена* и: *хва́љен-ӣ*, *хва́љен-а̄*, *хва́љен-ō*, *хва́љен-ӣ*, *хва́љен-ē*, *хва́љенā*.

40.

Врсте глаголских облика.

По различности *основа начина неодређеног* глаголски се облици деле на ових шест врста:

Прва врста; у њој су глаголи с основом, која је једнака с кореном, и нема свога наставка за основу, нпр.: *плет*, *крад*, *ли*, *пи* итд.

Друга врста; у њој су глаголи с основом, која је постала наставком *ну*, нпр. *ги***ну**, *то***ну** итд.;

Трећа врста; у њој су глаголи с основом, која је постала наставком **ѣ**, који у српском језику гласи е или је или **и**, нпр. *уме*, *виде* (умје, видје).

Четврта врста; у њој су глаголи с основом, која је постала наставком **и**, нпр. *хвал***и**, *прос***и**.

Пета врста; у њој су глаголи с основом, која је постала наставком **а**, нпр.: *пит***а**, *глод***а**, *зв***а**, итд.

Шеста врста; у њој су глаголи с основом, која је постала наставцима **ова** или **ева** или **ива**, нпр. *вер***ова**, *во*ј**ева**, *каз***ива**, итд.

ПРВА ВРСТА.

41.

Основе начина неодређеног ове прве врсте немају никаква наставка за основу и једнаке су с кореном. *Основе времена садашњег* постају наставком **е**, с којим се гласови од основе испред њега по законима гласовним подешавају.

Пошто се *основе начина неодређеног* на разне гласове завршују, то се по томе ова врста дели на ових седам раздела:

1-ви раздео, у ком су основе са сугласницима **д** и **т** на крају, нпр. *крад*, *плет;*

2-ги раздео, у ком су основе са сугласницима **з** и **с** на крају, нпр.: *гриз*, *трес;*

3-ћи раздео, у ком су основе са сугласницима **б**, **п** и **в** на крају, нпр.: *зеб*, *црп*, *плев;*

4-ти раздео, у ком су основе са сугласницима **г**, **к**, и **х** на крају, нпр.: *жег*, *пек*, *врх;*

5-ти раздео, у ком су основе са сугласницима **н** и **м** на крају, нпр.: *почн*, *узм;*

6-ти раздео, у ком су основе са самогласницима осим **р** на крају, нпр.: *ли*, *чу;*

7-ми раздео, у ком су основе са **л** или **р** на крају.

42.

ПРВИ РАЗДЕО.

Основе на д и т.

Образац: **плѐсти.**

1. Основа времена садашњег: плет-е.

Време садашње:

Једн.	1. л.	плѐтê-м	Мн.	плете́-мо
	2. „	плѐтê-ш		плете́-те
	3. „	плѐтê		плѐтў

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	плѐти-мо
	2. „	плѐти		плѐти-те
	3. „	—		—

Време пређашње несвршено:

Једн.	1. л.	плѐти-ј-а̂х	Мн.	плѐти-ј-а̂с-мо
	2. „	плѐти-ј-а̂ш-е		плѐти-ј-а̂с-те
	3. „	плѐти-ј-а̂ш-е		плѐти-ј-а̂х-у

Прилог времена садашњег: плѐту-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: плет.

Време пређашње свршено:

Једн.	1. л.	плѐт-о-х	Мн.	плѐт-о-с-мо
	2. „	плȅт-е		плѐт-о-с-те
	3. „	плȅт-е		плѐт-о-ш-е

Прилог времена прошлог: плѐт-а-вши, плѐт-а̂-в.

Прошасти придев: плȅ-о, плѐ-л-а, плѐ-л-о.

Трпни придев: плѐт-ен, плет-ѐ-на, плет-ѐн-о.

Начин неодређени: плѐс-ти.

Овако се мењају глаголи: 1. с основом на **д**: бȍсти, грѐсти, jȅсти, кла̏сти, кра̏сти, сȅсти, са својим сложенима; по том довѐсти, завѐсти, итд. 2. с основом на **т**: гњѐсти, ме́сти, мѐсти (за снег), ра̏сти, цва̏сти, са својим сложенима, по том: срѐсти (су̏сре-сти), о̏брести.

43.

Напомене ќ овоме разреду.

1. Глагол *јести* (од осн. *јед*), који се у свему мења по обрасцу ове врсте, има време садашње и по обрасцу: *једе-м, једе-ш, једе* итд. и од основе *јед*, која нема наставка е за основу времена садашњега. Време садашње од основе *јед* губи д пред личним наставцима првога лица једнине и множине, те гласи *јӖм* (м. *јед-м*), *јéмо* (м. *јед-мо*). Према томе су после удешени и остали облици времена садашњега осим трећега лица множине, које је лични наставак *нт* везало за основу уметком о, те одавно већ гласи: *једу* (јед-о-нт, *једжт*, *једу*). Цело то време гласи сад:

Једн. 1, л.	јȇм	Мн.	јéмо
2. „	јȇш		јéте
3. „	јȇ		јéду

Треће лице множине *јéду* (у јужном говору *ӣју*) разликује се само акцентом од *јȅду*, које је по садашњем обрасцу (од основе времена садашњег *једе*). У јужном говору гласи ово време садашње од основе времена садашњега *јед* овако: ӣјем, ӣјеш, ӣје, ӣјемо, ӣјете, ӣју.

2. *Расти* је од основе *раст*, и стоји место *расс-ти*. У прошастом придеву противно правилу задржава т, те има: *растао, расла* (где т испада ради нагомилавања сугласника).

3. Глаголу *пасти* садашње би време по овој врсти гласило: *паде-м*, али се тако не говори, него: **падне-м**, које је по другој врсти. По тој другој, а не по овој својој првој има глагол *пасти* и заповедни начин: *падни*, и прилог времена прошлога: *паднувши*. Тако исто и глаголи *сести, срести* имају време садашње: *седнем, сретнем* по другој врсти (од основе *седне, сретне*) покрај *седем,*

сретем што је по обрасцу ове врсте (од основе времена садашњега *седе, срете*).

4. У пређашњем несвршеном могу се гласови **ија**, нпр. у *плети*-ј-**а***х*, изједначити у *а̑*: плета̑х. Од основе *једе* то време и не може гласити *једи*-ј-**а***х* по обрасцу, него само *једах*, по том начину сажимања, или *јеђа̑х*, где је из **дија** гласовним спајањем изашло *ђа̑*.

44.

ДРУГИ РАЗДЕО.

Основе на з и с.

Образац: **тре́сти.**

1. Основа времена садашњег: тресе.

Време садашње:

Једн.	1. л.	тре́се̑-м	Мн.	тре́се̑-мо
	2. „	тре́се̑-ш		тре́се̑-те
	3. „	тре́се̑		тре́су̑.

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	тре́си-мо
	2. „	тре́си		тре́си-те
	3. „	—		—

Време пређашње несвршено:

Једн.	1. л.	тре́си-ј-а̑х	Мн.	тре́си-ј-а̑с-мо
	2. „	тре́си-ј-а̑ш-е		тре́си-ј-а̑с-те
	2. „	тре́си-ј-а̑ш-е		тре́си-ј-а̑х-у

Прилог времена садашњег: тре́су̑-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: трес.

Време пређашње свршено:

Једн.	1. л.	тре́с-о-х	Мн.	тре́с-о-с-мо
	2. „	тре̑с-е		тре́с-о-с-те
	3. „	тре̑с-е		тре́с-о-ш-е

Прилог времена прошлог: тре́с-а̑-вш-и; тре́с-а̑-в.

Прошасти придев: тре̑с-а-о, тре́с-л-а, тре́с-ло.

Трпни придев: тре́с-ен, тре́с-ен-а, тре́с-ен-о.

Начин неодређени: тре́с-ти.

Овако се мењају глаголи: 1. с основом на з: ве̏сти, гри̏сти, му̏сти, са својим сложенима, и од основа *вез*, *лез*, *врз* сложени: наве̏сти, уве̏сти, у̏лести, разв̏рсти, ув̏рсти, нав̏рсти се; 2. с основом на с: па̏сти, и сложени од основе *нес*, о којој види у напоменама.

45.

Напомене к овоме разделу.

1. Гласови *ија* у прећашњем несвршеном — *треси*-ј-*ах* — могу се изједначити и сажети у *а̄*, те то време може гласити *тре́са̄х.*

2. Основи начина неодређеног *нес* (у *донети*, *изнети*) у неким облицима отпада с краја с, а у накнаду за отпало с коренито е се мења у ѣ, које у три српска говора гласи као што је познато. Ово су облици, у којима се то може догодити:

Начин неодређени: доне-ти (донијe-ти).

Време прећашње свршено:

Једн. 1. л. доне-х (донијe-х) Мн. доне-с-мо (донијe-с-мо)
2. „ — доне-с-те (донијe-с-те)
3. „ — доне-ш-е (донијe-ш-е)

Прошасти придев: доне-о (дони-о).

Трпни придев: доне-т (донијe-т).

Друго и треће лице једнине времена прећашњег свршеног има само од основе *нес: донесе.* А од те основе могу постати и сви они облици, који постају и од основе нѣ, нпр.: *донесох*, *донесао*, *донесен.*

3. Овамо иде и основа *јес*, која од вајкада нема никаквих других облика осим *времена садашњег* и *прилога времена садашњег.* Али она само по завршетку основе иде у овај раздео, јер своје једине облике, облике времена

садашњег, образује непосредно од сснове *јес*, не додајући јој наставка е за основу времена садашњег, као што остали глаголи чине. Таким начином образовано време садашње гласи:

Једн. 1. л. *јесам (јес-м;* а раставља два сугласника.)
2. „ *јеси (јес-си)*
3. „ *јест (јес-т)*
Мн. 1. л. *јесмо (јес-мо)*
2. „ *јесте (јес-те)*
3. „ *јесу* (*јес*-о-*нт*, јесѫт, јесу)

У трећем лицу множине уметнуто је о (као у глагола *даду, једу,* који се исто овако мењају). У другом и трећем једнине сачувани су у потпуности стари наставци тих лица.

Облици ови говоре се и скраћено; *сам, си, је*; *смо, сте, су.*

Још ваља код овога глагола запамтити, што је он још у старо време одречни прилог не са првим својим слогом *је* — не-је *(не-јесам)* сажео у *нѣ*; те тако одречено *јесам, јеси* гласи у источном говору: *нéсам, нéси,* у јужном: *нијѐсам, нијѐси,* у западном: *нѝсам, нѝси.* Треће лице једнине гласило је у старо време *нѣст*, али су оба крајња сугласника један за другим отпала, па је остало *нѣ*, које према три говора српска гласи: *нȇ*, *нѝје*, *нȋ*. Уз *нȇ* источнога и *нȋ* западнога говора додавано је на ново скраћено треће лице једнине *је,* те је тако постало *неје* (по пределима источног) и *није* (по пределима западног говора). Али се данас по свима пределима источнога говора, у којима се чистије говори, не говори: *несам, неси, неје,* него: *нисам, ниси, није,* па тога ради то завлађује и у књижевности писаној говором источним.

Прилога времена садашњег, који би морао гласити **јесу-ћ-и* или **су-ћ-и* садашњи језик нема; али је прилог времена садашњег тај исти, у староме словенском облику *су-шт-и* (м. српскога ћ стари словенски свуд има *шт*) унесен у народни језик из црквених књига, па се и сад говори у значењу *исти.*

46.

ТРЕЋИ РАЗДЕО.

Основе на б, п и в.

Ове основе вежу сад наставак начина неодређеног за основу уметнутим сугласником с, пред којим б постаје п (да би се с њиме по звучности изједначило), нпр. *греб: греп-с-ти; цри: цри-с-ти; зеб: зеп-с-ти.*

Образац: **грепсти.**

1. Основа времена садашњег: гребе.

Време садашње:

Једн.	1. л.	грѐбе̑-м	Мн.	гребе́-мо
	2. „	грѐбе̑-ш		гребе́-те
	3. „	грѐбе̑		грѐбу̑

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	грѐби-мо
	2. „	грѐби		грѐби-те
	3. „	—		—

Време пређашње несвршено:

Једн.	1. л.	грѐби-j-а̑х	Мн.	грѐби-j-а̑с-мо
	2. „	грѐби-j-а̑ш-е		грѐби-j-а̑с-те
	3. „	грѐби-j-а̑ш-е		грѐби-j-а̑х-у

Прилог времена садашњег: грѐбу-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: греб.

Време пређашње свршено:

Једн.	1. л.	грѐб-о-х	Мн.	грѐб-о-с-мо
	2. „	грѐб-е		грѐбо-с-те
	3. „	грѐб-е		грѐб-о-ш-е

Прилог времена прошлог: грѐб-а-вш-и; грѐб-а-в

Прошасти придев: грѐб-а-о, грѐб-л-а, грѐб-л-о.

Трпни придев: грѐбен, греб-ѐн-а, греб-ѐн-о.

Начин неодређени: грѐп-с-ти.

Овако се мењају глаголи: 1. с основом на б: ду̏псти, зе́нсти, ску̏псти, са својим сложеницама; 2. с основом на п: тѐпсти се, цр̏псти са својим сложеницама.

47.

Напомене к овом разделу.

1. У глагола *у*-**су**-*ти*, *на*-**су**-*ти* од старине је основа за начин неодређени *съп*, а за време садашње *съпе*. Основа начина неодређеног изгубила је с краја **п**, стари на **у** налични самогласник **ъ** претворио се накнаде ради у **у**, и тако сад место *съп* у основи начина неодређеног имамо **су**; основа времена садашњег остала је *спе*, избацивши само **ъ**, што је у таким приликама свуда у српском језику учињено.

2. Од основа са **в** на крају још се само говори глагол *плѣти* (пљети), коме је основа начина неодређеног *пле* (пље), а основа времена садашњег *плеве* (плијеве). Тај глагол у трпном придеву има *плевен*. На многим крајевима народа место њега је завладао глагол *плевити*, који иде по четвртој врсти.

48.

ЧЕТВРТИ РАЗДЕО.

Основе на г, к и х.

Образац: **пећи**.

1. Основа времена садашњег: пеке.

Време садашње:

Једн.	1. л.	пѐчê-м	Мн.	пече́-мо
	2. „	пѐчê-ш		пече́-те
	3. „	пѐчê		пѐку

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	пѐци-мо
	2. „	пѐци		пѐци-те
	3. „	—		—

Време прећашње несвршено:

Једн.	1. л.	пѐци-ј-а̑х	Мн.	пѐци-ј-а̑с-мо
	2. „	пѐци-ј-а̑ш-е		пѐци-ј-а̑с-те
	3. „	пѐци-ј-а̑ш-е		пѐци-ј-а̑х-у.

Прилог времена садашњег: пѐку-ћ и.

2. Основа начина неодређеног: пек.

Време прећашње свршено:

Једн.	1. л.	пѐк-о-х	Мн.	пѐк-о-с-мо
	2. „	пе̏ч-е		пѐк-о-с-те
	3. „	пе̏ч-е		пѐк-о-ш-е

Прилог времена прошлог: пѐк-а̑-вш-и; пѐк-а̑-в.

Прошасти придев: пе̏к-а-о, пѐк-л-а, пѐк-л-о.

Трпни придев: пѐч-ен, печ-ѐн-а, печ-ѐн-о.

Начин неодређени: пѐћи (од *пек-ти*).

Овако се мењају глаголи: 1. с основом на г: жѐћи, ле́ћи, лѐћи, мо̀ћи, стри̏ћи; 2, с основом на к: ву̏ћи, пѐћи, рѐћи, сѐћи, тѐћи, ту̏ћи — и једни и други са својим сложенима.

49.

Напомене к овом разделу.

1. На крају основе има **х** само један глагол, коме основа гласи *врх.* Пошто се с краја основе **х** са **т** од наставка спајало у **ћ**, **р** се из корена, по старом правилу, раширивало у **ре** (*рѣ*, у јужном говору **рије**), те за то и данас од те основе начин неодређени гласи *врѐћи (врију̀ћи).*[1] Та се промена догађа само у начину неодређеном, а основа је за начин неодређени *врх.*

2. На ово је налик и што глагол *рећи* има по јужним крајевима у истоме начину неодређеном *рријети* м. *рећи.*

[1] Међу тим и тај је глагол окренут на садашње правило. По Бачкој и по Шумадији већ се говори *врћи.*

3. Глагол *моћи* сачувао је у првом лицу једнине садашњега времена старински облик *могу*. Кад је сложен с предлогом *по* има и оп по садашњем правилу: *поможем, поможеш*. С предлогом *уз*, који се меће пред *могу*, да би му радња добила значење свршене радње, остаје стари облик: *узмогу*.

4. Многи глаголи овога раздела имају гдекоје своје облике по другој врсти. Тако

а. Рећи, лећи, помоћи имају, истина, по правилу у времену садашњем: *речем, лежем, поможем*, али имају и по другој врсти: *рекнем, легнем, помогнем. Потпомоћи* пак, *изнемоћи, занемоћи* имају само по другој врсти: *потпомогнем, изнемогнем, занемогнем*.

б. Глаголи: *вр̑ћи, ди̑ћи, сти̑ћи* и од њих сложени, по том глаголи: *побећи* (од основе *бег*), *у̑лећи* (од основе *лег*), *запре́ћи* (од основе *прег*), *досе́ћи* (од основе *сег*), *клȅћи* (од основе *клек*), *кли̑ћи* (од основе *клик*), *ма̑ћи* (од основе *мак*), *ни̑ћи* (од основе *ник*), *цр̑ћи* (од основе *црк*), *на̏вићи, о̏бићи* (од основе *вик*), *улȅћи се, прислȅћи* (од основе *лек*), *за̏мрћи* (од основе *мрк*), *за̏мући се* (од основе *мук*), *ната̏ћи* (од основе *так*), сви имају *време садашње* по другој врсти: *вргнем, дигнем, стигнем* итд. Осим тога они сви имају још по другој врсти *начин заповедни: макни, стигни* (осим два: *врћи* и *побећи* с осталима од основе *бег*, који имају: *врзи, побези* итд.); — по том *трпни придев: вргнут, макнут, стигнут* итд., па и *начин неодређени: вргнути* (и *врћи*), *стигнути* (и *стићи*), *макнути* (и *маћи*) итд.

5. *Време прећашње несвршено* може и у овом разделу спајати гласове **ија**. Тако из *тецијах, жезијах* излази *те̏чах, жȅжах*, (*тец'јах, течах* итд.). Од *вре́ћи* време прећашње несвршено и не гласи друкчије него *вр̑шах*.

Од глагола *моћи* време прећашње несвршено по изузетку гласи: *могах, могаше* итд.

50.

ПЕТИ РАЗДЕО.

Основе на н или м.

У староме језику ове су основе имале на крају **ьн** (**ьм**) или **ън** (**ъм**), и онда је био закон, да ти гласови кад се год у једном слогу на крају десе, и у два се слога не раставе, спајају **ьн** (**ьм**) у **ѧ**, а **ън** (**ъм**) у — **ѫ**, па се то догађало и у начину неодређеном, који у овој врсти нема наставка. Пошто данашњи језик место старога самогласника **ѧ** има **е**, а место **ѫ** — **у**, за то се све оне основе начина неодређеног, које су у старо време по поменутом закону имале **ѧ** или **ѫ**, свршују на **е** или **у**. У основи пак времена садашњег, која постаје наставком **е**, горе поменути су се гласови цепали у два слога, нису долазили у једном слогу на крају, нису се спајали у **ѧ** и **ѫ**, и за то се и у данашњем језику виде. Стара основа начина неодређеног *пьн* гласила је у старо време по поменутом закону у начину неодређеном *пѧ*, које данас гласи *пе*, а у времену садашњем *пь-не*, које, пошто је избачено **ь**, и данас гласи *пне*.

Образац: **клети**.

1. Основа времена садашњег: куне (м. старога *клне*, из којега се **л** претвара у **у**, кад год би морало бити самогласник и чинити слог).

Време садашње:

Једн.	1 л.	кýнê-м	Мн.	куне́-мо
„	2 „	кýнê-ш		куне́-те
„	3 „	кýнê		кýнŷ

Начин заповедни:

Једн.	1 л.	—	Мн.	кýни-мо
„	2 „	кýни		кýни-те
„	3 „	—		—

Време прећашње несвршено:

Једн.	1 л.	ку̏ни-ј-ах	Мн.	ку̏ни-ј-ас-мо
„	2 „	ку̏ни-ј-а̂ш-е		ку̏ни-ј-ас-те
„	3 „	ку̏ни-ј-а̂ш-е		ку̏ни-ј-а̂х-у

Прилог времена садашњег: ку̏ну-ћ-и

2. *Основа начина неодређеног: кле* (клѧ м. кльн).

Време прећашње свршено:

Једн.	1 л.	кле̂-х	Мн.	кле́-с-мо
„	2 „	кле̂		кле́-с-те
„	3 „	кле̂		кле́-ш-е

Прилог времена прошлог: кле̂-вш-и; кле̂в.

Прошасти придев: кле̏-о, кле́-л-а, кле́-л-о.

Трпни придев: кле̂-т, кле̂-т-а, кле̂-т-о.

Начин неодређени: кле́-ти.

Овако се мењају глаголи: 1. с основом на **н**: жѐти, пе́ти (упор. напомене) са својим сложенима, и од основе *че* (чьн) сложени: за̀чѐти, па̀чѐти, по̏чѐти; 2. с основом на **м**: же́ти (жьм) са својим сложенима, и сложени од основе **ьм**: о̏тѐти, у̏зѐти; на̏дути се (од основе дъм).

51.

Напомене к овом разделу.

1. Глагол *жети* у основи времена садашњег нема *жне*, како би по правилу ваљало очекивати, него *жње*. Ова основа времена садашњег продире и на место основе начина неодређеног, па се и тамо чује *жње* м. *же*, нпр.: *жњети, жњех, жњевши, жњео* покрај правилнијега и старијега *жети, жех, жевши, жео*. Трпни придев већ и нема друкчије него само *жњевен* (жње-в-ен) према основи времена садашњега.

Основа времена садашњег говори се још и с уметнутим а међу прва два своја сугласника, те онда гласи *жање*, нпр.: *жање̂м, жањах, жањи, жањући*, итд.

2. Глаголу *ие́-ти* основа је времена садашњег *ине*, али се она говори само кад је тај глагол сложен с предлозима: *ио-ине-м*, *за-ине-м* итд. Иначе глагол *иети*, кад је несложен, има само облике који постају од основе начина неодређеног, а место његове правилне основе времена садашњег говори се основа времена садашњег од сроднога по значењу глагола *иењати*, који се мења по петој врсти. Та основа гласи *иење*, и од ње су облици: *иѐњêм*, *иѐњи*, *иѐњâх*, *иѐњуħи*.

3. Време пређашње несвршено *кунијах* може се сажети у *куњах*. Иначе га већина глагола овога раздела, имајући значење свршених глагола, и нема.

52.

ШЕСТИ РАЗДЕО.

Основе на самогласнике осим р.

Образац: **чути.**

1. Основа времена садашњег: чу-е — чу-ј-е.

Време садашње:

Једн.	1	л.	чу̏јê-м	Мн.	чу̏јê-мо
„	2	„	чу̏јê-ш		чу̏јê-те
„	3	„	чу̏јê		чу̏ју.

Начин заповедни:

Једн.	1	л.	—	Мн.	чу̏ј-мо
„	2	„	чу̏ј		чу̏ј-те
„	3	„	—		—

Време пређашње несвршено:

Једн.	1	л.	чу̏ј-âх	Мн.	чу̏ј-âс-мо
„	2	„	чу̏ј-âш-е		чу̏ј-âс-те
„	3	„	чу̏ј-âш-е		чу̏ј-âх-у.

Прилог времена садашњег: чу̏ју-ħ-и.

2. Основа начина неодређеног: чу

Време пређашње свршено:

Једн. 1 л. чӯ-х	Мн.	чӯ-с-мо
„ 2 „ чӯ		чӯ-с-те
„ 3 „ чӯ		чӯ-ше.

Прилог времена прошлог: чу-вш-и, чу-в.

Прошасти придев: чӯ-о, чӯ-л-а, чӯ-л-о.

Трпни придев: чу̏-в-ен, чу-в-èн-а, чу-в-èн-о.

Начин неодређени: чӯ-ти.

Овако се мењају глаголи: 1. с основом на а: зна̏ти, ста̏ти; 2. с основом на и: би̏ти (кад значи ударати), би̏ти (кад значи да што јест), ви̏ти, ва̏пити или у̏пити, ѝти (ићи), кри̏ти, ли̏ти, ми̏ти, пи̏ти, пли̏ти (коме се промена већином помешала с променом глагола *пливати*), ри̏ти, ти̏ти, ши̏ти, сви са својима сложенима, и сложени од основе *гњи:* оба̏гњити, са̏гњити; 3. с основом на у: ду̏ти, чу̏ти, по том од основе у: ѝзути, о̏бути, на̏зути; 4. с основом на е (ѣ): дѐти, смѐти, и од основе *спе* (спѣ): до̏спети, прѝспети итд.

53.

Напомене к овом разделу.

1. Основа времена садашњег, пошто свој наставак е домеће уз корен, који се самогласником свршује, попуња зев између два самогласника сугласником ј. Тако је од *чу*(ти) основа времена садашњег *чује (чу-ј-е)*, од *би*(ти) — *бије (би-ј-е)*, од *ду*(ти) — *дује (ду-ј-е)*, од *пи*(ти) — *пије (пи-ј-е)* итд.

Глагол *знати* имајући по томе основу времена садашњег *знаје (зна-ј-е)* једначи и сажима оно *аје* — у *â*, те му садашње време гласи: *знâм* (м. *знаје-м*), *знâш* (м. *знаје-ш*) итд. — Време пређашње несвршено гласи му исто тако: *знах*, *знаше* итд. (м. *знајах*, *знајаше* итд). — И у трпноме придеву, кад тај облик постаје наставком *ен*, морао би гласити по обрасцу *зна-ј-ен*, али је из тога сажимањем постало *знан*. Сложен с предлогом *по* — *познати* има трпни придев наставком т: *познат*. У истоме трпноме придеву тако има глагол *дати: дан* (изједначивањем и сажимањем м. *да-ј-ен)* или *дат*.

Исто тако глагол *смети* (смѣти), имајући у основи времена садашњег *смеје*, сажима у неким лицима тога времена *еје* у *ê*, те му садашње време гласи: *смêм*, *смêш*, *смê*, *смêмо*, *смêте* — али *смêју*. У јужном говору, где је основа вр. сад. *смије* (према староме смѣје), тога сажимања нема.

2. Време пређашње несвршено постаје (као што је познато из чл. 10) тиме, што се наставак основе времена садашњега **е** продужи у **ѣ**. По томе би основе времена садашњега: *чује*, *пије*, *вије* — за време пређашње несвршено, продуживши **е** у **ѣ**, гласиле: *чујѣ*, *пијѣ*, *вијѣ*. Старо **ѣ** пак увек се после непчаника претварало у **а**, па по томе су и те основе мењале се у: *чуја*, *пија*, *вија*. Кад се на овако промењене основе додавало *ах*, наставак за време пређашње несвршено, онда је излазило *чуја-ах*, *пија-ах*, *вија-ах*, које се још и сад види у *чујах*, *пијах*, *вијах*, где је у *а* јасно обележено сажимање.

3. Глаголи *стати*, *дети* имају основу времена садашњега по другој врсти (према начину неодређеном *стануmu*, *денути*): *стане*, *дене*, и од ње образују време садашње: *стане-м*, *дене-м*, и начин неодређени: *стани*, *дени*, Времена пређашњег несвршеног и прилога времена садашњег ова два глагола и немају, јер су свршени.

4. *Трпни придев* постаје у овом разделу наставком **т** од основа: *би* — *бит*; *ви* — *вит*; *кри* — *крит*; *ли* — *лит*; *пи* — *пит*; *доби* — *добит*. Од истих ових основа може трпни придев постати наставком *ен*, и тада се зев попуња некад сугласником **ј**, а некад сугласником **в**: *биј-ен* (који пут и *би-в-ен*), *са-ви-ј-ен*, *са-кри-в-ен*, *ли-в-ен*, *пи-ј-ен* (и *пи-в-ен*), *до-би-ј-ен* (и *до-би-в-ен*). Од *ми*, *ри*, *ши* трпни је придев: *ми-в-ен*, *ри-в-ен*, *ши-в-ен*, (каткада и *швен* без првога **и**). Основе на **у** и **е** имају трпни придев на *ен*, и попуњују зев сугласником **в**: *чу-в-ен*, *обу-в-ен*, *наду-в-ен*, *оде-в-ен*.

5. Глагол *дати* има за садашње време основу *дад*, која припада међу оне три основе у српском језику, од којих се време садашње образује непосредно, без образовања основе времена садашњега наставком е. И основа *дад* избацује своје д пред личним наставцима првога лица једнине и множине, те има *дам* (м. *дад-м*) и *дамо* (м. *дад-мо*). Према томе су после удешени и остали облици времена садашњега осим трећега лица множине, које је лични наставак *нт* везало за основу уметком о, те још од старине гласи: *даду* (*дад-о-нт*, *дадѫт*. *даду*). Цело то време гласи сад:

Једн.	1 п.	да̑м	Мн.	да̑мо
„	2 „	да̑ш		да́те
„	3 „	да̑		да̑ду

Међу тим овај глагол образује сад од онога *дад* и основу времена садашњега *дад-е*, и не само има по првом разделу ове врсте (као *крад-е* од *красти*) све облике, који постају од основе времена садашњег (осим прилога времена садашњег, који је заступљен обликом *дајући* од глагола *да̀вати*) као што су: *даде-м*, *даде-ш*, *даде* итд.; — *дади*; — *дади-ј-ах*, *доди-ј-аше*, него и у времену прећашњем свршеном говори се: *дадох*, *даде*, м. *дах*, *да*, као да је основа начина неодређеног *дад*.

6. Према овоме глаголу прионуло је д и основама других неких глагола овога раздела као што су *зна-ти*, *де-ти*, *сме-ти*, *ста-ти*. Тако

а. *Знати*, осим правилних облика по овом разделу, има основу времена садашњег *знаде* (према *знад*) и од ње све облике осим прилога времена садашњег (у ком се сачувало само правилно *знајући*): *знадем*, *знади*, *знади-ј-ах*, па и прећашње свршено: *знад-о-х*.

б. *Дети* има исто тако *деде-м* (прећашњега несвршеног времена и прилога времена садашњег већ пи онако не може имати ради значења свршенога глагола), по том пре-

ђашње свршено: *дгдох,* па и начин неодређени: *дести* (као да је основа *дед).*

в. *Смети* има време садашње по правилу а време пређашње несвршено: *смеди-ј-ах,* време пређашње свршено *смед-о-х,* и прилог времена прошлог: *смед-а-вш-и* по основи *смеде, смед.*

г. *Стати* има време пређашње свршено: *стад-о-х* према основи начина неодређеног *стад.*

7. И глагол *и-ти (ићи)* прима ово д уз основу, која му онда гласи *ид.* Од те основе има све облике по првоме разделу ове врсте, па и сами начин неодређени гласи у гдекојим крајевима *ис-ти* (од *ид* као *красти* од *крад*). Облици су тога глагола сад у целини оваки:

1. Основа времена садашњег: иде.

Време садашње:

Једн.	1. л.	ѝдē-м	Мн.	идé-мо
	2. „	ѝдē-ш		идé-те
	3. „	ѝдē		ѝдӯ

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	ѝди-мо
	2. „	ѝди	ѝди-те
	3. „	—	—

Време пређашње несвршено:

Једн.	1. л.	ѝђāх (м. иди-ј-ах)	Мн.	ѝђāс-мо
	2. „	ѝђāш-е		ѝђāс-те
	3. „	ѝђāш-е		ѝђāх-у

Прилог времена садашњег: ѝдӯ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: ид.

Време пређашње свршено:

Једн.	1. л.	ѝд-о-х	Мн.	ѝд-о-с-мо
	2. „	ѝд-е		ѝд-о-с-те
	3. „	ѝд-е		ѝд-о-ш-е

Прилог времена прошлог: ѝд-ā-вш-и; ѝш-ā-вш-и, ѝш-ā-в.

Прошасти придев: и-ш-а-о, и-ш-л-а, и-ш-л-о.

Трпни придев: (*па-*ид-ен* = нађен; про-шас-т).

Начин неодређени: и-ти, ис-ти (од ид-ти), *ићи* (према *наћи, доћи,* као што ће се ниже видети).

Прилог времена прошлог, прошасти а понегде и *трини придев* образовани су, као што се види, од корена *шад* опет по правилима првога раздела ове врсте, само што је у *и-ша-вш-и* **д** с краја основе избачено место да се међу њега и наставак **вш** уметнуло **а** (којим би начином тај облик гласио *и-шад-а-вш-и*). Томе корену *шад* предметнута је још и основа глагола *ити* — **и**, ма да је то са свим излишно.

Ако се овај глагол сложи с предлозима *на*, *до*, *по*, *мимо*, *за*, онда се **и**, које иза тих предлога па самогласно дође, зева ради претвара у **ј**, те излази: *најти* (на-ити), *дојти* (до-ити), *појти* (по-ити); — *најдем, дојдем, појдем* (м. *на-идем, до-идем, по-идем*) итд. у свима облицима, из чега преметањем **јт** и **јд** излази најпре **тј** и **дј**. па из тога после **ћ** и **ђ**: *наћи, доћи, поћи*; *нађем, дођем, пођем*, итд. С овим облицима, у којима је **ћ** правилним путем постало, уједначили су се и глаголи сложени, с предлозима *об, из, от*, који би требало да гласе *об-ити, из-ити, от-ити*, а у времену садашњем и осталим облицима: *обидем*, *изидем*, *отидем* (као што се доиста и говоре тако, особито последњи), па се сад и они говоре: *обићи*, *изићи*, *отићи*, а у времену садашњем и осталим облицима: *обиђем, изиђем, отиђем*, ма да за то осим наличности никаква другог узрока нема. Одатле је та наличност продрла још и даље, те се сад чак и несложен глагол најчешће говори у начину неодређеном *ићи* м. *ити*.

7. С глаголима, који основи додају **д**, удружио се од старине још и глаголи *бити* (који значи *да што јест*), који је у старо време гласио *бꙑти* (т. ј. *бъити — бъјти*). Он има данас *три основе: 1. основу за време садашње*: **буде** (у староме језику *бѫде*); 2. *основу за време прећашње несвршено*: **бе** (**бѣ** м. **бвѣ** из **бꙑѣ** = **бвѣ**), и 3. *основу за начин неодређени*: **би** (старо **бꙑ**). По томе му промена гласи овако:

1. Основа времена садашњег: буде.

Време садашње:

Једн.	1. л.	бŷдê-м	Мн.	бŷдê-мо
	2. „	бŷдê-ш		бŷдê-те
	3. „	бŷдê		бŷдŷ.

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	бŷди-мо
	2. „	бŷди		бŷди-те
	3. „	—		—

Прилог времена садашњег: бŷдŷ-ћ-и.

2. Основа времена пређашњег несвршеног: бе (бѣ).

Време пређашње несвршено:

Једн.	1. л.	бё-ј-âх (бёх)	бё-ј-âс-мо (бёсмо)
	2. „	бё-ј-âш-е (бёше)	бё-ј-âс-те (бёсте)
	3. „	бё-ј-âш-е (бёше)	бё-ј-âх-у (бёху)

3. Основа начина неодређеног: би.

Време пређашње свршено:

Једн.	1. л.	бй-х	Мн.	бй-с-мо
	2. „	бй		бй-с-те
	3. „	бй		бй-ш-е

Прилог времена прошлог: бй-вш-и; бйв.

Прошасти придев: бй-о, бй-л-а, бй-л-о.

Трпни придев: —

Начин неодређени: бй-ти.

У времену пређашњем несвршеном још у староме језику *бѣах* се сажимало у *бѣх*. Отуда сад и разлике по говорима: *бејах — бијах; бех — бјех.*

Али овај исти глагол сложен с предлозима има већ не по овоме, него по обичноме обрасцу. Тако се по обичном обрасцу мења *добити, задобити, снебити се*. Али се и у неким сложеним (који се у осталом сад ретко говоре) чују још и стари облици. Тако од *забити* (заборавити) има *забудем*, нпр.: Не *забуди* на којој си (Нар. посл.); од *пробити* (на корист бити, пријати) има *пробудем*, нпр.: Попиј и ту и другу, да ти обје *пробуду* (Нар. песма); од *збити се* има *збудем се*, и ово се последње још најјаче држи.

54.

СЕДМИ РАЗДЕО.

Основе на л и р.

Ови глаголи у основи начина неодређеног шире основу старинским гласом ѣ, те место *мр-ти*, *мл-ти* излазе с поширеним **р** и **л**: *мрѣ-ти*, *млѣ-ти*, које у српска три говора гласи: *мре́ти*, *мријѐти*, *мри́ти*, — *млѐти*, *мљѐти*, *млѝти*. Од *млѐти* јединога глагола с основом на л, основа начина неодређеног *мле (млѣ)* остаје и у осталим облицима, који се од те основе изводе; од глагола пак на **р** основа је начина неодређеног час на раширено, час на нераширено **р** (као у **тр**-*ти*), и по томе је и **р** непостојано: час је самогласник, а час сугласник.

Образац: **мре́ти.**

1. Основа времена садашњег: мре.

Време садашње:

Једн.	1. л.	мрê-м	Мн. мре́-мо
	2. „	мрê-ш	мре́-те
	3. „	мрê	мру

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн. мрй-мо
	2. „	мрй	мрй-те
	3. „	—	—

Време прећашње несвршено:

Једн.	1. л.	мрах (из мрѣ-ах-мра-ах)	Мн. мрâс-мо
	2. „	мрâш-е	мрâс-те
	3. „	мрâш-е	мрâх-у

Прилог времена садашњег: мру̑-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: мре и *мр.*

Време прећашње свршено:

Једн.	1. л.	мрê-х	Мн. мре́-с-мо
	2. „	мрê	мре́-с-те
	3. „	мрê	мре́-ш-е

Прилог времена прошлог: мр-вш-и; мр-в.
Прошасти придев: мр̑'-о, мр́-л-а, мр́-л-о.
Трпни придев: — (простр-т).
Начин неодређени: мре́-ти.

Овако се мењају глаголи: за̀вре̑ти, на̀вре̑ти, поду̀вре̑ти у̀вре̑ти се; дре́ти и дре́ти се (са сложенима), прождре́ти, за̀пре̑ти, ода̀пре̑ти, у̀пре̑ти, за̀стре̑ти, про̀стре̑ти, с осталим сложенима.

55.

Напомене к овом разделу.

1. Глаголу *мле̑ти* основа времена садашњег гласи *меље*, а основа начина неодређеног свуда *мле.*[1]

2. Глаголу *дре́ти*, кад није сложен с предлозима, основа садашњег времена за све облике осим прећашњега несвршеног гласи *дере*, а у прећашњем је несвршеном *дре (дрѣ)*. Кад ли је сложен с предлозима, онда има и свуда по правилу *дре* — и уз то *дере* као кад је несложен.

3. Глагол *трти* има у неколико различите облике, како му је различит начин неодређени (који би требало да гласи *тре́ти*). Овде се наводи у првим лицима. Облици изван правила штампају се положеним словима:

Време садашње: тре-м и *тарем* (с уметнутим а међу прва два сугласника).
Начин заповедни: три, итд.
Време прећ. несвршено: *тр'-ах* итд.
Прил. врем. сад.: тру-ћ-и и *тару-ћ-и*.
Време прећ. сврш.: *трх* итд.
Прилог врем. пр.: тр'о.
Трпни придев: *тр-в-ен*.
Начин неодређени: *тр-ти*.

[1] У Даничића Облицима овај је глагол у трећој врсти; али га и сам Даничић у Историји Облика има у овоме разделу, а тако и Миклошић у Wortbildungslehre. Wien 1876.

ДРУГА ВРСТА

56.

Основа начина неодређеног образована је наставком *ну*, нпр. *то-ну*. Од те основе постаје основа времена садашњег наставком е: *тонуе;* у се пред е претвара у в, па испада: *тонве*, *тоне*. Таким путем свршетак основе времена садашњег излази на *не*.

Образац: тонути.

1. Основа времена садашњег: ***тоне.***

Време садашње:

Једн.	1.	л.	то̏не̂-м	Мн.	то̏не̂-мо
	2.	„	то̏не̂-ш		то̏не̂-те
	3.	„	то̏не̂		то̏ну.

Начин заповедни:

Једн.	1.	л.	—	Мн.	то̀ни-мо
	2.	„	то̀ни		то̀ни-те
	3.	„	—		—

Време пређашње несвршено:

Једн.	1.	л.	то̏њ-а̂х	Мн.	то̏њ-а̂с-мо
	2.	„	то̏њ-а̂ш-е		то̏њ-а̂с-те
	3.	„	то̏њ-а̂ш-е		то̏њ-а̂х-у

Прилог времена садашњег: то̏ну-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: тону.

Време пређашње свршено:

Једн.	1.	л.	то̀ну-х	Мн.	то̀ну-с-мо
	2.	„	то̏ну		то̀ну-с-мо
	3.	„	то̏ну		то̀ну-ш-е

Прилог времена прошлог: то̀ну-вш-и, то̀ну-в.

Прошасти придев: то̀ну-о, то̀ну-л-а, то̀ну-л-о.

Трпни придев: (— затегну-т).

Начин неодређени: то̏ну-ти.

57.

Напомене к овој врсти.

1. Поради тога, што махом значе свршену радњу, основе ове врсте већином немају времена пређашњег несвршеног. У којих га има, оне га образују као што га образује *тонути*, а у *тонути* време пређашње несвршено постало је кроз ове мене: *тонѣ-ах*, *тони-ах*, *тонјах*, *тоњах*.

2. Као што многе основе прве врсте прелазе у ову врсту временом садашњим, тако многе основе ове врсте образују време пређашње свршено и прошасти глаголски придев по обрасцима прве врсте, одбацивши наставак начина неодређенога *ну*. По томе од *стигнути* време је пређашње свршено: *стигох*, а прошасти придев: *стигао*; од *никнути*: *никох*, *никао*; од *макнути*: *макох*, *макао* итд.

3. Неке основе, да би се сложиле с **ну**, наставком начина неодређеног ове врсте, избацују крајње своје сугласнике. Тако је *гинути* м. *гиб-ну-ти*; *откинути* м. *откид-ну-ти*; *загрнути* м. *загрт-нути*; *кренути* м. *крет-нути*; *прснути* м. *прск-нути*; *свиснути* м. *свиск-нути*; *потиснути* м. *потиск-нути*. Кад се од оваких основа образује пређашње свршено и прошасти придев по правилу прве врсте без наставка *ну* — онда се узима основа цела заједно с оним сугласником, који се пред *ну* избацује. Тако је од *погинути*, — *погибох*, *погибла*; од *откинути* — *откидох*; од *загрнути* — *загртох*; од *кренути* — *кретох*. Основе на **д** и **т**, као што су последње, не образују прошасти придев по правилу прве врсте, већ само време пређашње несвршено. Тако је од *кренути* — *кренуо*; од *загрнути* — *загрнуо*; од *откинути* — *откинуо* итд.

4. Од *свиснути* је *свискох*, *свиште* (м. свишче, где **шт** стоји место **шч**, који се гласови у нашем језику и иначе често замењују гласовима **шт**); од *прснути* — *прскох*, *прште*; од *потиснути* — *потискох*, *потиште*. Проша-

сти придев од тих и таких глагола гласи: *свискао* — *свисла* (м. свискла, одакле **к** ради нагомилавања сугласника испада); од *потискао* — *потисла*; од *прскао* — *прсла*, итд.

5. Неки глаголи образују само прошасти придев по правилу прве врсте. Тако: *увенути* има *увео*; *прозукнути* *прозукао*, *прозукла*; *скркнути се* — *скркло се*; *усахнути* — *усахла*; *иструнути* — *иструо*; *подбунути* — *подбуо*.

6. Неки глаголи имају само време садашње по овој врсти, образовано с намером да се што већма покаже свршеност радње њихове, нпр.: ако *могне*, *дадне*, *смедне* (од *сме-д* с придоданим **д**), *имадне*, *хтедне*, *знадне* итд.

ТРЕЋА ВРСТА.

58.

Основе начина неодређеног постају наставком **ѣ** (е — је — **и**), нпр.: *ум*-**ѣ**, *вид*-**ѣ**.

Основе времена садашњег постају или наставком **е** од начина неодређеног, нпр.: *умѣ*-е; или од основе другачије образоване наставком **и**, додајући јој наставак е, нпр.: *види*-е, *трпи*-е, *гори*-е. Према томе се и врста дели на два раздела.

59.

ПРВИ РАЗДЕО.

У овај раздео иду глаголи у којих основе времена садашњег постају од начина неодређеног наставком **е**: *умѣ-е*. Из **ѣе**, које се таким начином основама на крају нађе, у источном говору бива сажето дугачко *е* (м. **ѣе** — ее), у свима лицима времена садашњег осим трећега множине. Јужни говор из *умѣ-ј-е* има по својим законима *ум***и***-ј-е*. Време прећашње несвршено постаје од начина неодређеног.

Образац: **умети** (*умѣти*).

1\. *Основа времена садашњег:* уме-э — уме-ј-е (умѣ-ј-е).

Време садашње:

Једн.	1 л.	у̏мê-м	Мн.	уме́-мо
	2 „	у̏мê-ш		уме́-те
	3 „	у̏мê		у̏меју

Начин заповедни:

Једн.	1 л.	—	Мн.	у̏мêј-мо
	2 „	у̏мêј		у̏мêј-те
	3 „	—		—

Прилог времена садашњег: у̏мејӯ-ћ-и.

2\. *Основа начина неодређеног: уме* (умѣ).

Време прећашње несвршено:

Једн.	1 л.	у̏ме-ј-ах	Мн.	у̏ме-ј-ас-мо
	2 „	у̏ме-ј-āш-е		у̏ме-ј-ас-те
	3 „	у̏ме-ј-āш-е		у̏ме-ј-âх-у.

Време прећашње свршено:

Једн.	1 л.	у̏ме-х	Мн.	у̏ме-с-мо
	2 „	у̏ме		у̏ме-с-те
	3 „	у̏ме		у̏ме-ш-е

Прилог времена прошлог: у̏мê-вш-и, у̏мê-в.

Прошасти придев: у̏ме-о, у̏ме-л-а, у̏ме-л-о.

Трпни придев —

Начин неодређени: у̏ме-ти.

Овако се сад мења само још глагол *говети*, *уговети*.

Основа *уме* прима и д у времену прећашњем свршеном, те има: *умед-о-х*, *умед-е*, и т. д.

60.

ДРУГИ РАЗДЕО.

У овај раздео иду глаголи, у којих основе времена садашњег постају наставком **е** од основе образоване наставком **и**, нпр.: *види*-е. Крајњи гласови таке основе **ие** изједначују се у **ии**, па сажимају у *ӣ* у свима лицима времена садашњег.

Образац: **видети** (видѣти).

1. *Основа времена садашњег: видие.*

Време садашње:

Једн.	1 л.	вйдй-м (видии-м)	Мн.	вйдй-мо
	2 „	вйдй-ш		вйдй-те
	3 „	вйдй		вйдê

Начин заповедни:

Једн.	1 л.	—	Мн.	вйди-мо
	2 „	вйди		вйди-те
	3 „	—		—

Време прећашње несвршено:

Једн.	1 л.	вйђâх	Мн.	вйђâс-мо
	2 „	вйђâш-е		вйђас-те
	3 „	вйђаш-е		вйђах-у

Прилог времена садашњег: видê-ћ-и.

2. *Основа начина неодређеног: виде* (видѣ).

Време прећашње свршено:

Једн.	1 л.	вйде-х	Мн.	вйде-с-мо
	2 „	вйде		вйде-с-те
	3 „	вйде		вйде-ш-е.

Прилог времена прошлог: вйдê-вш-и, вйдê-в.

Прошасти придев: вйде-о, вйде-л-а, вйде-л-о.

Трпни придев: вйђ-ен, вйђ-ен-а, вйђ-ен-о.

Начин неодређени: вйде-ти.

61.

Напомене к овом разделу.

1. У начину заповедном, који би из *видие* наставком *и* постајући морао гласити вид**иеи** = видиѣ, последњи глас, изједначивши се с гласом **и** испред себе, отпада и у другом и у осталим лицима. Међу тим од истога глагола *видети* говори се заповедни начин и *виђи*.

2. Време пређашње несвршено добило је садашњи свој облик, прошавши кроз ове мене. Из *видие* постало је *видиѣ*; томе се, по правилу, додавало *ах,* те је постало: *видиѣ-ах,* а из овога је, пошто се гласови *иѣ* изједначише и сажеше у *и* и пошто се ово претвори у ј, изашло: *видј-ах,* у коме је већ само по себи данашње *вйђах.*

У гдекојих глагола још се образује пређашње несвршено и од основе начина неодређеног, нпр.: горе-ј-ах, седе-ј-ах (јужно *гори-ј-ах, сједи-ј-ах* итд.)

3. *Трпни придев* не постаје од основе начина неодређеног као што би, по правилу, требало, него се гради по правилу четврте врсте од основе *види* — *види-ен* — *видјен* — *виђен.* Правило четврте врсте продрло је у тај облик овога раздела за то, што су многи облици у једној и другој врсти једнаки. Само од глагола *трпети* може се још чути *трпни придев* у облику: *трпен* (м. *трпе-ен*) по правилу ове врсте. Али се и место тога говори: *трпљен.*

4. Има глагола, у којих се још у старо време **ѣ** од наставка, дошавши после непчаника, претворило у **а**. То се догодило у корена, који су имали на крају грлени сугласник, који се пред непчаним **ѣ** најпре претворио у најближи му непчани сугласник, а после је тај претварањем постали непчани сугласник натерао **ѣ**, да се за њим у **а** претвори. Тако је од корена *бег* наставком **ѣ** постало **бегѣ** — **бежѣ**, **бежа** (*бежа-ти*); од корена *трк* — **тркѣ**, **трчѣ**, **трча** (**трча**-ти); од корена *вриск* — **врискѣ**, **врисчѣ**, **врисча**, **вришча**, **вришта** (пошто је у старо време **шч** замењивано гласовима **шт**), итд. Таки су глаголи још: *блејати* (основе: *блеја* и *блејие*), *сјајати се* (основе: *сјаја* и *сјајие*); *бучати* (основе: *буча* и *бучие*); *лежати* (основе: *лежа* и *лежие*); *мучати* (основе: *муча* и *мучие*); *тиштати* (основе: *тишта* и *тиштие*) итд. Време пређашње несвршено у њих постаје од основе начина неодређеног: *бежа-ах* — *бѐжах;* *трча-ах* — *тр̏чах*, итд. Исто тако ова врста глагола образује

и трпни придев по правилу од основе начина неодређеног наставком **т** или **ен**, од којега се последњег е са а од основе изједначава, нпр.: *др̏жан* (држа-ен); — *др̏жа-т*.

Међу ове глаголе иде и глагол *ста̏јати*, коме је основа за време садашње: *стојие*, а за начин неодређени: *стаја*.

5. Глаголи *стајати* и *бојати се* имају у начину заповедном: *стој* м. *стоји* и *бој се* м. *боји се*, тога ради, што су долазећи често у говору крајње **и** иза ј изгубили.

6. Глагол *хотети*, који гласи и *хтети*, има основу времена садашњег *хотие* као и остали глаголи овога раздела, али *ие* једначи у *ии* као они само у трећем лицу множине, а у осталим лицима претвара **и** у ј, а е оставља у целости по правилу пете врсте. И како је још у првом лицу једнине сачувао прво лице по старом правилу, то му време садашње сад постаје и гласи:

Једн. 1 л. хотие-м — хотио-м — хотјом — хотјѫ — *хоћу*.
2 „ хотие-ш — хотје-ш — *хоће-ш*.
3 „ хотие — хотје — *хоће*.
Мн. 1 л. хотие-мо — хотје-мо — *хоће-мо*.
2 „ хотие-те — хотје-те — *хоћете*.
3 „ хотие-нт — хотии-нт — хотӣнт — хотѧт — *хоте*.

Међу тим треће лице множине *хоте* (и скраћено *те*) говори се тако по правилу само у Црној Гори, а у осталом је народу, па и у књижевном језику глас ћ из осталих лица, у којима је по правилу, продр'о и у треће лице множине, те се говори и пише: *хоће*. Облици ови времена садашњега говоре се и без првога слога: *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћете*, *ће*.

У основи начина неодређеног више је у обичају основа *хте* (скраћена) него *хоте*, премда се време пређашње несвршено говори и *шћах* (м. *хћах* изједначењем по говорним оруђима) уз *хоћах*.

На послетку основа прима који пут и **д**, те има *хтедо-х*, а у времену садашњем од основе *хтед* по другој вр-

сти: *хтеднем.* Кад овај глагол у времену садашњем буде сложен с предлогом **уз** — он онда може то време имати од основе *хте* (хтѣ) по првом разделу ове врсте: *ўсхтêм*, *ўсхтêш*, *ўсхтê*, *усхтéмо*, *усхтéте*, *ўсхтеју*, (по јужном: ўсхтијем итд.)

7. Глагол *ирȅти* (са сложенима) и *зазрети* (са сложенима: *назрети, обазрети се*) по томе што су у начину неодређеном налик на глаголе седмога раздела прве врсте имају време садашње по тој врсти: *ирêм, ирêш, ире, ирéмо, ирéте, иру.* — Исто тако и *зрети* и *врети* имају време садашње по правилу седмога раздела прве врсте, али једнину и прво и друго лице множине имају и по овој врсти: *зрим, зриш, зри, зримо, зрите* — *врим, вриш, при, вримо, врите.* Треће лице множине и прилог времена садашњега увек су по првој врсти: *зру — зрући; вру — врући.* Тако је и од *иру — ирући.*

8. Глаголи ове врсте, ако е постало од ѣ имају у ком слогу и отегнуто, што је, на прилику, случај и у глаголском прилогу прошлога времена: ўмēвши, угȍвêвши, вѝдêвши, жѐлêвши, немају место такога **е** у јужноме говору правилну замену *ије*, — него остаје *је* с таким истим акцентом: ўмјêвши, угȍвјêвши, вѝдјêвши, жѐљêвши, итд.

ЧЕТВРТА ВРСТА.

62.

Основа начина неодређеног постаје наставком **и**: *нос-и.*

Основа времена садашњег постаје од основе начина неодређеног наставком **е**: *носи-е.*

Образац: **нȍсити.**

1. Основа времена садашњег: носие.

Време садашње:

Једн.	1. л.	нȍсӣ-м (носие-м)	Мн.	нȍсӣ-мо
	2. „	нȍсӣ-ш		нȍсӣ-те
	3. „	нȍси		нȍсê

Начин заповедни:

Једн. 1. л.	—	Мн.	нòси-мо
2. „	нòси		нòси-те
3. „	—		—

Време пређашње несвршено:

Једн. 1. л.	нȍш-ах	Мн.	нȍш-ас-мо
2. „	нȍш-аш-е		нȍш-ас-те
3. „	нȍш-аш-е		нȍш-ах-у

Прилог времена садашњег: нòсê-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: носи.

Време пређашње свршено:

Једн. 1. л.	нòси-х	Мн.	нòси-с-мо
2. „	нȍс-й		нòси-с-те
3. „	нȍс-й		нòси-ш-е

Прилог времена прошлог: нòсй-вш-и, нòсй-в.

Прошасти придев: нòси-о, нòси-л-а, нòси-л-о.

Трпни придев: нȍш-ен, нȍш-ен-а, нȍш-ен-о.

Начин неодређени: нòси-ти.

63.

Напомене к овој врсти.

1. У начину неодређеном бива што и у другом разделу треће врсте. Из *носие-и* постаје *носиѣ*, од тога *носии*, а томе последње **и** отпада. Али у глагола, којима је коренити глас **о**, као што су: *дојити, кројити, појити, спојити*, и то **и**, стојећи после **ј**, отпада, те тима глаголима гласи начин заповедни: *дој, крој, пој, спој* итд.

2. У времену пређашњем несвршеном и трпном придеву **и** од основе претвара се у **ј**, које се с гласовима испред себе по својим законима саставља. Тако нпр. од *водити* ти облици гласе: *вођах, вођен;* од *молити — мољах, мољен;* од *мислити — мишљах, мишљен;* од *љубити — љубљах, љубљен;* од *славити — слављах, слављен;* од *дојити — до-*

јах, дојен; од *учити* — *учах, учен*; од *творити* — *творах, творен*, итд.

Од *пустити* је *пуштах, пуштен*; од *крстити* — *крштах, кршттен*; од *воштити* — *воштах, воштен*; од *смождити* — *сможден* за то, што се *шћ* и *жђ*, које би по горњем правилу дошло, претвара у **шт** и **жд** (као оно **шч** што се претвара у **шт**). Па ипак *гнездити се* има *гнежђах се*.

3. Мнити (у староме језику *мнѣти*, те по томе у трећој врсти) има време пређашње несвршено и *мњах*, по правилу, и *мниди-ј-ах* по првој врсти, примивши к основи начина неодређеног **д**, што многи глаголи чине.

4. *Окнити* нема у трпном придев *окњен*, него по правилу прве врсте *окнивен*. Тако је од *задните* — *задњивен*. А и од *снити* било би *сни-в-ен*, а не *шњ-ен*.

ПЕТА ВРСТА.

64.

У петој врсти основа начина неодређеног постаје наставком **а**, нпр.: *чув*а, *пис*а, *бр*а.

Основа пак времена садашњег настаје на три начина:

или од основе начина неодређеног наставком **е**, нпр.: *чува*е;

или од основе, која већ има наставак **и**, домећући уза њ наставак **е**, нпр.: *писи*-е (од **писати**);

или *од корена* наставком **е**, слично с првом врстом, нпр.: *бер*-е (од **бр-а-ти**) *се*-е (од **се-ј-а-ти**).

Према тој разлици основа времена садашњега ова се врста дели на три раздела.

65.

ПРВИ РАЗДЕО,

Основа начина неодређеног постаје наставком **а**: *чув*-а, а *основа времена садашњег* постаје од те основе наставком **е**: *чув*а-е. Крајњи гласови ове основе **ае** у времену

се садашњем у свима лицима осим трећега лица множине једначе у **аа**, па сажимају у **а̑**; а у трећем лицу множине наставак **е** пред **нт** постаје **о**, и догађају се редом остале познате промене. Време прећашње несвршено образује се од основе начина неодређеног (*чува-ах*) сажимајући два **а**, која тако једно до другога дођу.

Образац: чувати.

1. Основа времена садашњег: чува-е.

Време садашње:

Једн.	1. л.	чува̑-м	Мн.	чува̑-мо
	2. „	чува̑-ш		чува̑-те
	3. „	чува̑		чу́вају

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	чува̑ј-мо
	2. „	чува̑ј		чува̑ј-те
	3. „	—		—

Прилог времена садашњег: чу́вају-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: чува.

Време прећашње несвршено:

Једн.	1. л.	чува̑х	Мн.	чува̑с-мо
	2. „	чува̑ш-е		чува̑с-те
	3. „	чува̑ш-е		чува̑х-у

Време прећашње свршено:

Једн.	1. л.	чу́ва-х	чу́ва-с-мо
	2. „	чу́ва	чу́ва-с-те
	3. „	чу́ва	чу́ва-ш-е.

Прилог времена прошлог: чува̑-вш-и; чува̑-в.

Прошасти придев: чу́ва-о, чу́ва-л-а, чу́ва-л-о.

Трпни придев: чува̑н, чу́ва̑н-а, чу́ва̑н-о; — чува̑-т, чува-т-а, чува-т-о.

Начин неодређени: чува-ти.

66.

Напомене к овом разделу.

1. Начин заповедни, додајући к основи *чувае* своје **и**: чуваеи излази у облик *чуваѣ* — *чуваи*, у коме се последњем **и** претвара у ј.

2. У трпном придеву *чуван* стоји место *чува-ен*, пошто су се самогласници **ае** изједначили и у један дуг сажели.

3. Глагол *спати* образује све облике, који се у овој врсти изводе од основе времена садашњег, од основе *спи-е*, која, гласећи сама као основе четврте врсте, по правилима те врсте и све поменуте облике изводи. Тако је од тога глагола *време садашње:* спи̑м, спи̑ш итд.; *начин заповедни:* спи; *прилог врем. сад.*: спећи.

4. Глагол *имати* прима који пут уз основу **има** још и **д**, и тада му се облици изводе по првом разделу прве врсте: *имаде-м, имади-ј-ах (имађах), имад-о-х.* Од тако основе *имад* може му време садашње гласити и по правилу друге врсте: *имаднем,* итд.

67.

ДРУГИ РАЗДЕО.

Основа начина неодређеног постаје наставком *а*: *писа*; основа пак времена садашњег постаје својим наставком е од основе образоване наставком **и**: *писи*-е. Самогласник **и**, који је пред наставком времена садашњега, претвара се у ј, које се с гласовима испред себе по својим законима слаже.

Време прећашње несвршено образује се од основе начина неодређеног као и у првој врсти.

Образац: писати.

1. Основа времена садашњег: писи-е.

Време садашње:

Једн.	1. л.	пи̑ше̑-м	Мн.	пи̑ше̑-мо
	2. „	пи̑ше̑-ш		пи̑ше̑-те
	3. „	пи̑ше̑		пи̑шу

Начин заповедни:

Једн.	1. л.	—	Мн.	пи̏ши-м
	2. „	пи̏ши		пи̏ши-те
	2. „	—		—

Прилог времена садашњег: пи̏шу-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: писа.

Време прећашње несвршено:

Једн.	1. л.	пи̑са̑х	Мн.	пи̑са̑с-мо
	2. „	пи̑са̑ш-е		пи̑са̑с-те
	3. „	пи̑са̑ш-е		пи̑са̑х-у

Време прећашње свршено:

Једн.	1. л.	пи́са-х	Мн.	пи́сас-мо
	2. „	пи́са		пи́са-с-те
	8. „	пи́са		пи́са-ш-е

Прилог времена прошлог: пи́са̑-вш-и, пи́са̑-в.

Прошасти придев: пи́са-о, пи́са-л-а, пи́са-л-о.

Трпни придев: пи̑са̑н, пи̑са̑н-а, писа̑н-о; — писа̑-т, писа̑-т-а, писа̑-т-о.

Начин неодређени: пи́са-ти.

68.

Напомене к овом разделу.

1. Начин заповедни, полазећи од основе *писие*, додаје јој свој наставак **и**: *пис***ие-и**, из чега постаје *пис***иѣ**, — *пис***ии** — *пис***ји** — **пиши**.

2. Трпни придев постаје од *писа*-ен, изједначујући ае у **аа**, а то двоје сажимајући у *а* као и у првом разделу.

3. *Клати* има основу времена садашњег: **колие** (м. *клие*); отуда му време садашње гласи: *кољем*. Тај глагол има и време прећашње несвршено од основе времена садашњег: *кољах* (*колиѣ*-**ах** — *колј*а-ах).

4. *Слати* има у времену садашњем и *шљем* (од *слие-м* путем законитих гласовних промена) и с уметнутим међу два прва сугласника **а** — *шаљем*.

5. Од *искати*, *бискати* било би *иш*ч*ем*, *биш*ч*ем* (путем познатих гласовних промена из *иские-м*, *биские-м*), али се **шч** замењује гласовима **шт**, те је у тима облицима *и*шт*ем*, *би*шт*ем*, па тако бива свуда, где се на исти начин гласови спаре.

Од *дахтати дрхтати* путем гласовног једначења по говорним оруђима бива: *да*шћ*ем др*шћ*ем*, м. *да*хћ*ем*, *др*хћ*ем*.

6. Глаголу *давати* (*да*-а-*ти*, **в** је ради зева) основа је за начин неодређени *да-в-а*, а за време садашње **даи-е** = даје. Тако и *позна*-**в**-*ати* има основу за начин неодређени *познава* (*позна*-**в**-*а*), а за време садашње *позна*и-е = *позна*је.

7. Глагол *дрхтати* изводи облике, који у овој врсти постају од основе времена садашњег, и по правилу четврте врсте, те има: дрхтим, дрхти, дрхтећи.

69.

ТРЕЋИ РАЗДЕО.

Основа начина неодређеног постаје наставком **а**, нпр.: *бр*-**а**. Ако се корен свршује на самогласник, онда се зев попуња познатим начинима, нпр.: *се*-**ј**-*а*, *кљу*-**в**-*а*, *тр*ов-*а* (од *тру-а*).

Основа времена садашњег постаје наставком **е** од начина неодређеног. У коренима на сугласник корен се који пут шири улазећи у основу времена садашњег, нпр. од

корена **бр** (*бра-ти*) основа је времена садашњег **бер-е**, и корен је раширен самогласником **е**; од корена *зв* (*зва-ти*), основа је времена садашњег **зов-е**, и корен је раширен самогласником **о**. Ако ли се корен свршује на самогласник, онда се у основи времена садашњег зев међу крајњим самогласником од корена и наставком **е** попуња сугласником **ј**, нпр.: **се** (од *сејати*) — *се*-ј-*е*; **кљу** (*кљувати*) — *кљу*-ј-*е*; **ру** (тровати) — *тру*-ј-*е*.

Пошто основе и садашњег времена и неодређеног начина постају једне од корена па самогласник, а друге од корена на сугласник — то се овде показују два обрасца, један за основе од корена на сугласник а други за основе од корена на самогласник.

Време пређашње несвршено постаје у обадва обрасца од основе начина неодређеног.

Први образац: брати.

1. Основа времена садашњег: бере.

Време садашње:

Једн.	1	л.	бѐрê-м	Мн. бѐрê-мо
	2	„	бѐрê-ш	бѐрê-те
	3	„	бѐрê	бѐрӯ.

Начин заповедни:

Једн.	1	л.	—	Мн. бѐри-мо
	2	„	бѐри	бѐри-те
	3	„	—	—

Прилог времена садашњег: бѐру-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: бра.

Време пређашње несвршено:

Једн.	1	л.	бра̑х	Мн. бра̑с-мо
	2	„	бра̑ш-е	бра̑с-те
	3	„	бра̑ш-е	бра̑х-у.

Време пређашње свршено:

Једн.	1 л.	бра̏х	Мн.	бра̏-с-мо
	2 „	бра̏		бра̏-с-те
	3 „	бра̏		бра̏-ш-е.

Прилог времена прошлог: бра̏-вш-и, бра̏-в.

Прошасти придев: бра̏-о, бра́-л-а, бра́-л-о.

Трпни придев: бра̑н, бра̑н-а, бра̑н-о; бра̑т, бра̑-т-а, бра̑-т-о.

Начин неодређени: бра̏-ти.

Други образац: сејати (сѣ-ј-а-ти).

1. Основа времена садашњег: се-е (сѣ-е).

Време садашње:

Једн.	1 л.	се̏је̑-м	Мн.	се̏је̑-мо
	2 „	се̏је̑-ш		се̏је̑-те
	3 „	се̏је̑		се̏ју.

Начин заповедни:

Једн.	1 л.	—	Мн.	се̑ј-мо
	2 „	се̑ј		се̑ј-те
	3 „	—		—

Прилог времена садашњег: се̏ју-ћ-и.

2. Основа начина наодређеног: се-а (сѣ-а).

Време пређашње несвршено:

Једн.	1 л.	се̏ја̑х	Мн.	се̏ја̑с-мо
	2 „	се̏јаш-е		се̏ја̑с-те
	3 „	се̏јаш-е		се̏ја̑х-у.

Време пређашње свршено:

Једн.	1 л.	се̏ја-х	Мн.	се̏ја-с-мо
	2 „	се̏ја		се̏ја-с-те
	3 „	се̏ја		се̏ја-ш-е.

Прилог времена прошлог; се̏ја-вш-и, се̏ја-в.

Прошасти придев: се̏ја-о, се̏ја-л-а, се̏ја-л-о.

Трпни придев: се̏ја-н, се̏ја̑н-а, се̏јан-о; се̏ја̑-т, -а, -о,

Начин неодређени: се̏ја-ти.

70.

Напомене ķ овом разделу.

1. Од глагола *гнати* основа је времена садашњег *жен-е* (на место *ген-е*, јер се **г** пред **е** претвара у **ж**). У осталом тај се глагол, особито кад је сложен, мења и по првом разделу ове врсте.

2. Од глагола *сати*, који је у старом језику гласио *съсати*, основа је времена садашњег сада *се* на место старога *съсе*, пошто **ъ** није замењено самогласником **а** као у другим приликама, него је отпало.

3. Од глагола *ткати* основа времена садашњег постаје из *тке* — *тче* — *че* по гласовним законима четвртога раздела прве врсте. По томе је 3 л. мн. *тку*, јер ту нема узрока ни да се **к** претвори у **ч**, ни да пред тим **ч т** испадне као у осталим лицима. Али је **ч** из осталих лица продрло и у треће лице множине, те се говори и неправилно **чу**.

4. Глаголи с кореном на **у**, као што су *ковати (ку)*, *сновати (сну)*, *тровати (тру)*, имају основу начина неодређеног *кова*, *снова*, *трова* (из *ку-а*, *сну-а*, *тру-а*), а основу времена садашњег: *ку-ј-е*, *сну-ј-е*, *тру-ј-е*. У основи начина неодређеног зев се попуња претварањем **у** у **ов**, а у основи се времена садашњег тога ради **ј** умеће. Глаголи *кљу-в-ати* — *кљу-ј-е-м*; *пљу-в-ати* — *пљу-ј-ем* попуњају зев у основи начина неодређеног сугласником **в**, а у основи времена садашњег сугласником **ј**.

5. Време прећашње несвршено и трпни придев постају како је казано у првом и другом разделу.

Али су негда глаголи овога раздела могли имати време прећашње несвршено и од основе времена садашњег. Тако и сад *брати* може имати *бери-ј-ах* (и *берах*); *звати* — *зови-ј-ах*.

6. Начин заповедни другога обрасца постаје из *се-е-и* кроз мене: *се-ѣ*, *се-и* — *се-ј*.

ШЕСТА ВРСТА.

71.

Основа начина неодређеног свршује се на *ова*, *ева* или *ива*, нпр: купов*а*, војев*а*, казив*а*. *Ова*, *ева* и *ива* стоји место **у-а**, јер се **у** зева ради претворило у **ов**, а од **ов** је *ев* и *ив* постало.

Основу времена садашњег и сад имају сви на *у-е*: *куп***у**-*е*, *во***у**-*е*, *каз***у**-*е*.

Време пређашње несвршено постаје од основе начина неодређеног.

У трпном придеву једначе се **ае** (*купова*-*ен*) у **аа**, које се сажима у *а*.

Образац: куповати.

1. Основа времена садашњег: купу-е.

Време садашње:

Једн.	1 л.	ку̏пујē-м	Мн.	ку̏пујē-мо
	2 „	ку̏пујē-ш		ку̏пујē-те
	3 „	ку̏пујē		ку̏пују.

Начин заповедни:

Једн.	1 л.	—	Мн.	ку̏пуј-мо
	2 „	ку̏пуј		ку̏пуј-те
„	3 „	—		—

Прилог времена садашњег: ку̏пују-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног: купова.

Време пређашње несвршено:

Једн.	1 л.	ку̏повах	Мн.	ку̏повас-мо
	2 „	ку̏поваш-е		ку̏повас-те
	3 „	ку̏поваш-е		ку̏повах-у.

Време пређашње свршено:

Једн.	1 л.	купо̏ва-х	Мн.	купо̏ва-с-мо
	2 „	ку̏пова		купо̏ва-с-те
	3 „	ку̏пова		купо̏ва-ш-е

Прилог времена прошлог: купо̀ва̑-вш-и, купо̀ва̑-в.

Прошасти придев: ку̏повао, ку̏пова̑-л-а, ку̏пова̑-л-о.

Трпни придев: ку̏пова̑н, ку̏пова̑н-а, ку̏пова̑н-о; ку̏пова-т, ку̏пова-т-а, ку̏пова-т-о.

Начин неодређени: купо̀ва-ти.

Б.

О глаголским облицима сложеним.

72.

Сложени глаголски облици не постају као прости наставцима од основа, него се слажу од готових облика двају глагола. Они су или *времена* или *начини* или *стања.*

Времена су сложена: 1. *прошло;* 2. *давно-прошло;* 3. *будуће;*

Начин је сложен: *погодбени;*

Стање је сложено: *трпно.*

73.

Сложена времена

1. *Време прошло* слаже се из времена садашњег глагола *јесам* у скраћеном облику: *сам*, *си*, *је* и из прошастог придева оног глагола, од којега се хоће прошло време, нпр.: *тресао сам*, *дао сам*, *певао сам*. *брао сам*, *хвалио сам* или: *ја сам хвалио, тресао* итд.

2. *Време давно-прошло* слаже се из времена прошлог или несвршеног пређашњег глагола *бити* и прошастога придева онога глагола, од којега се хоће *давно-прошло* време, нпр.: *тресао сам био* или *био сам тресао* или *тресао бејах (бејах тресао)*, *чуо сам био*, *био сам чуо*, *чуо бејах (бејах чуо).*

3. *Време будуће* слаже се из облика времена садашњег глагола *хтети* (понајвише од кратких облика *ћу*, *ћеш*. *ће*, *ћемо*, *ћете*, *ће*) и од начина неодређеног онога глагола, од којега се хоће *будуће време*, нпр.: *Хоћеш поћи*, ал' *ћеш* грдно *проћи*; — Бог *ће дати*, те *ће* добро *бити*; — *Доћи ћу*; — *Рѐћи ћеш*; — *Отићи ћемо*, итд.

Ако *ћу*, *ћеш*, *ће*, итд. долази иза начина неодређеног, томе начину отпада последње **и**, па се остатак спаја с *ћу*, *ћеш*, *ће*, итд., нпр.: *хва̀лићу*, (м. хвалит' ћу), *хва̀лићеш*, *хва̀лиће*; *хва̀лићемо*, *хва̀лићете*, *хва̀лиће*.

И гласовна изједначења бивају у овоме спајању својим редом, нпр.: *плѐшћу* (м. плест' ћу), *ве́шћу*, *озе́пшћеш*.

У глагола, којима се начин неодређени свршује на *ћи* — овога спајања нема, и засебице се пише начин неодређени, а засебице *ћу*, *ћеш* итд., нпр.: *пећи ћу*, *рећи ћеш*, *доћи ћемо* итд.

74.

Начин погодбени.

Начин погодбени се слаже из пређашњег свршеног глагола *бити: бих*, *би*, *би*, *бисмо*, *бисте*, *би* (а не *бише*) нпр.:

Певао (певала. певало) бих
" " " би
" " " би
Певали (певале, певала) бисмо
" " " бисте
" " " би.

75.

Трпно стање.

Трпно стање, које може бити само у прелазних глагола, слаже се од времена глагола *бити* и глагола *јесам* и од *трпног* придева онога глагола, од којега се хоће то стање. У *трпном стању* глагол се мења овако:

Образац: хвалити.

Начин неодређени: бити хваљен.

Време садашње: хваљен сам (ја сам хваљен) итд. у свима лицима у сва три рода и у оба броја.

Начин заповедни: хваљен буди (буди хваљен), итд.

Време пређашње несвршено: бејах, бех хваљен (хваљен бејах, бех), итд.

Време пређашње свршено: хваљен бих, (бих хваљен), итд.

Време прошло: хваљен сам био, (био сам хваљен), итд.

Време давно-прошло: није у обичају.

Време будуће: хваљен ћу бити (бићу хваљен), итд.

Прилог времена садашњег: хваљен будући (будући хваљен).

Прилог времена прошлог: хваљен бивши (бивши хваљен).